

ANNIKA KÜNGAS

Pragmatiliste markerite
kujunemine ja funktsioonid
eesti keeles *lt*-sõnade näitel

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

36

ANNIKA KÜNGAS

Pragmatiliste markerite
kujunemine ja funktsioonid
eesti keeles *lt*-sõnade näitel

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 10. juunil 2014.

Juhendajad: dotsent Külli Habicht (Tartu Ülikool),
professor Leelo Keevallik (Linköpingi Ülikool)

Oponent: professor Riho Grünthal (Helsingi Ülikool)

Kaitsmine toimub 27. augustil 2014 kell 15.15 Tartu Ülikooli Senati saalis (Ülikooli 18–204).

Doktoritöö valmimist on toetanud Euroopa Liidu Sotsiaalfond.

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

ISSN 1406-1325
ISBN 978-9949-32-645-7 (trükis)
ISBN 978-9949-32-646-4 (pdf)

Autoriõigus: Annika Kungas, 2014

Tartu Ülikooli Kirjastus
ww.tyk.ee

EESSÕNA

Viimase kümne aasta ehk ülikooliõpingute vältel on minu ümber olnud väga palju toredaid inimesi, suuresti tänu kelle toele minu väitekiri teoks on saanud. Siinkohal ei jõua ma kõiki nimeliselt ära märkida, kuid olen väga tänulik oma sõpradele, perekonnale, kolleegidele ja mõttekaaslastele.

Siinse teema juurde juhtis mind dotsent Külli Habicht juba mitu aastat tagasi. Bakalaureuseõppe kolmandal aastal nõustus ta olema minu juhendaja ja pakkus välja idee uurida modaalpartikleid. See töö on pidevalt täienenud eesmärgiga piiritleda üht hajusat sõnagruppi, mida praegu nimetan *pragmaatlisteks markeriteks*. Doktorioõppe esimesel aastal liitus meie tandemiga professor Leelo Keevallik. Sellest ajast alates on toimunud pidev polüloog ühiselt atraktiivse teema üle, mida kõik kolm on ühest või teisest vaatenurgast lähtuvalt uurinud. Minu suurim tänu kuulubki minu juhendajatele, kes on olnud minu mentoriteks kogu töö kirjutamise ajal. Palju vaeva on siinses väitekirjas nähtud pika vahemaa kiuste, kuid selle võrra on minu ja juhendajate konsultatsioonid olnud veelgi sisutihedamad. Doktorioõpingute esimese aasta veetsin Tartus ja pool teisest aastast Uppsalas. Edaspidi muutusid kohtumised juhendajatega harvemaks, kuid sellele vaatamata on meie arutlused nii Külli kui ka Leeloga olnud pidevad. Abiks on olnud nii pikad kirjavahetused e-posti teel, Skype'i vestlused kui ka põgusad reisirid Eestisse ning Rootsi. Hindan erakordselt kõrgelt juhendajate tööd minu uurimuse toetamisel ning mõtete ja arutluste suunamisel. Aitäh, et olete olnud kannatlikud, vastutulelikud ja kättesaadavad ning andnud mulle konstruktiivset tagasisidet!

Tänan ka kõiki väljaannete toimetajaid ning retsensente, kes on siinsesse töösse kuuluvatele artiklitele oma hinnangu ning kommentaarid andnud. Samuti aitäh neile, kes iga artikli puhul eraldi on oma mõtetega kaasa aidanud. Minu suur tänu kuulub doktoritöö retsensentidele professor Riho Grünthalile ning vanemteadur Minna Jaakolale sisukate kommentaaride ja parandusettepanekute eest. Aitäh ka professor Helle Metslangile, kes on ikka ja jälle heade ideedega mu kirjutisi täiendanud, ning dotsent Ilona Tragelile, kelle juhitud erinevates projektides osalemine on olnud mulle hindamatuks enesetäienduseks.

Minu doktorantuuriõpingud on viimase nelja aasta jooksul viinud mind maailma paljudesse eri paikadesse. Pikemalt olen peale Eesti õppinud veel Rootsis, USAs ja Taanis ning kõikidel sealsetel ülikoolidel ja kohatud inimestel on olnud oma roll minu õpingutes ja isiklikus arengus. Siinkohal soovin tänada professor Raimo Raagi ning dotsent Virve Raagi Uppsala Ülikoolist, dotsent Julie Anne Legate'i Pennsylvania Ülikoolist ning dotsent Tanya Karoli Christenseni ja professor Frans Gregerseni Kopenhaageni Ülikoolist. Rännakud on mind sidunud silmapaistvate keeleteadlastega, kes ühel või teisel moel on minu teadustööle kaasa aidanud. Lisaks olen erinevaid konverentse külastades kokku puutunud mitme toreda inimesega, kes on mind innustanud oma südikuse ja sihipärasusega. Suure osa erialaseid reise oleme ette võtnud koos kursusekaaslaste Miina Norvikuga. Aitäh, et oled olnud mõnus kaaslane, kes vajaduse

korral mu ettekannete harjutamist on kuulunud ning lõbusat tuju on üleval hoidnud.

Siinkohal on paslik märkida ka majanduslikku tuge, milleta need reisirid ja muu õpingutega seonduv teostamata oleksid jäänud. Ennekoike olen väga tänulik kõikide võimaluste eest, mille Tartu Ülikooli eestveetav keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikool (projekt nr 1.2.0401.09-0076) on mulle loonud. Lisaks olen saanud enesetäiendusteks ja uurimusteks tuge Sihtasutuselt Archimedes, Eesti Üliõpilaste Toetusfondilt USAs, Alfred Kordelini Sihtasutuselt ning Ülemaailmselt Eesti Kesknõukogult. Väitekirja valmimisel on rahastust saadud ka riikliku programmi „Eesti keel ja rahvuslik mälu” projektist „Eesti vana kirjakeele sõnastikud” (EKKM09-88) ja sihtfinantseeritavast uurimistest „Eesti keele morfosüntaktiline ehitus ja areng” (SF0180084s08).

Olen erakordselt tänulik oma lähedastele, kes on alati mulle toeks olnud. Minu lähedased on olnud need, kes saavutuste korral kaasa elavad ning raskel ajal aitavad. Olen õnnelik, et mul on Eestis sõbrad ja sugulased, kes mind kodumaal avasüli vastu võtavad ning eemaloleku perioodidel kontakti hoiavad. Eriline tänu kuulub aga minu vanematele, vanaemale, õele ja abikaasale. Minu vanemad on lasknud mul iseseisvalt vastu võtta pea kõik kaalukad otsused juba lapsepõlvest alates, toetades minu ettevõtmisi ja ideid täielikult. Mulle on alati olnud eeskujuks vanaema Inga, kelle jälgedes ma üldse eesti ja soome-ugri keeleteadust õppima läksin. Aitäh, et oled arutanud minuga peale kõikvõimalike muude maailma asjade ka keeleteaduse lõputuid küsimusi ning jaganud elutarkust õpetamise kõrval teisteski valdkondades! Olen rõõmus, et vaatamata pikale vahemaale on mu kõrval õde Margot, kellega peaaegu igapäevased kõnelused on saanud mu välismaal elamise lahutamatuks osaks. Aitäh, et oled alati valmis kuulama kas või kõige väiksemat muret ning südamest kaasa elama kõikidele mu rõõmudele ja tegemistele! Minu suur tänu kuulub ka mu abikaasale Rainerile, kes innustunult on läbi arutanud kõik siinse väitekirja artiklid. Aitäh, et oled mind kaasa kiskunud lõpututesse seiklustesse seitsme maa ja mere taga ning õpetanud, et raskused on ainult ületamiseks!

Kopenhaagenis 23. juunil 2014

SISUKORD

PUBLIKATSIOONIDE LOETELU	8
1. SISSEJUHATUS	9
1.1. Töö ülesehitus, analüüsitav materjal ja uurimismeetodid	11
1.2. Uurimuse eesmärk	16
1.3. Teoreetilised lähtekohad	17
1.3.1. Grammatiseerimine	19
1.3.2. Pragmaatilised markerid	21
2. TULEMUSED	26
2.1. Kokkuvõtte väitekirja artiklitest	26
2.2. <i>It</i> -sõnade arengumudel	34
3. KOKKUVÕTE	37
VIITEALLIKAD	42
PUBLIKATSIOONID	51
SUMMARY	187
ELULOOKIRJELDUS	197
CURRICULUM VITAE	198

PUBLIKATSIOONIDE LOETELU

- [P1] Valdmets, Annika 2013. Modal Particles, Discourse Markers, and Adverbs with *It*-suffix in Estonian. – *Discourse Markers and Modal Particles. Categorization and Description*, ed. by Liesbeth Degand, Bert Cornillie, and Paola Pietrandrea. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 107–132.
- [P2] Valdmets, Annika, Külli Habicht 2013. Episteemilistest modaalpartiklitest eesti kirjakeeles. – *Teoreetilisest keeleteadusest Eestis III. ESUKA–JEFUL 4–1*, toim. Ilona Tragel, Ann Veismann ja Piret Piiraja. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 205–222.
- [P3] Küngas, Annika 2013. *It*- ja *sti*-liiteliste adverbide kasutuse muutumine eesti kirjakeeles. – *Uurimusi vanast kirjakeelest. ESUKA–JEFUL 4–3*, toim. Külli Habicht ja Pille Penjam. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 73–92.
- [P4] Küngas, Annika 2014b. *Põhimõtteliselt* või *praktiliselt Paides* – kahe sarnase funktsiooniga sõna käekäigust. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 10*, 209–226.
- [P5] Valdmets, Annika 2011. Kahe eesti kirjakeele modaalpartikli arengust viimase sadakonna aasta jooksul. – *Keel ja Kirjandus 10*, 764–776.
- [P6] Küngas, Annika 2014a. Analyzing Polysemy in Estonian: *täpselt* ‘exactly, precisely’ – A Word with Many Faces. – *Diachronic Corpus Pragmatics*, ed. by Irma Taavitsainen, Andreas H. Jucker, and Jukka Tuominen. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 107–132.

I. SISSEJUHATUS

Väitekirjas võetakse vaatluse alla grupp *lt*-lõpulisi sõnu, et määrata kindlaks nende funktsioonid ja kujunemine eesti keeles. Sellised keelendid jagatakse siinses töös adverbideks ja pragmaatilisteks markeriteks. Need on polüseemsed¹ üksused, mille tähendus võib eri kontekstides erineda. Uuritavad sõnad võivad eesti keeles esineda paralleelselt täistähenduslike ja mittetäistähenduslikena. Selliseid nii suulisesse kui ka kirjalikku keelde kuuluvaid keelendeid kasutab emakeelne kõneleja sageli. Näiteks sõna *loomulikult* puhul on kirjakeeles kaks paralleelset põhitähtsust juba pikka aega eksisteerinud, kusjuures sagedasem on just rõhutat kasutus. Olgu siinkohal võrdluseks esitatud neli lauset, mille näitel esitatakse probleemipüstitus:

1. *Neil puhkudel loomulikult teretasime tehtud südamlikkusega, ja kui aega jätkus, siis vestlesimegi kuidas-läheb-mida teed tasemel.* (EKKK, ILU1990\ilu0611)
2. *Jah, loomulikult, vanaema matustele poleks ka mõtet minna, kui temaga midagi ei seoks.* (EKKK, Dan Põldroos 1970–2007, 3. leht, Planet Foorumid, yes)
3. *„Üldiselt veab nendel meestel, kellel on loomulikult lokkis juuksed – lasku nendel pikemaks kasvada ja käigu lokkidega!” ütleb Allandi.* (EKKK, EPL, 17.05.2003, Maria Ulfsak, Soengumood käib rõivamoega ühte sammu)
4. *„Ta suutis kitarriga nii üheks saada, see kõik tuli nii loomulikult ja tundus, et nii lihtsalt ja kergelt, et ma tahtsin ka.”* (EKKK, SL Õhtuleht 2007.01.19, Margo Pajuste Gibson, Tanel Padari armastus kogu eluks)

Kahes esimeses ja kahes viimases lauses on *loomulikult* funktsioonid kergesti eristatavad ka ilma konteksti tundmata. Näidetes 1 ja 2 on *loomulikult* mittetäistähenduslik, seevastu 3. ja 4. lauses on tegu täistähendusliku sõnaga. Viimastes on märgata selle *lt*-liitelise määrsõna tähendusseoseid omadussõnaga *loomulik*, mis viitab looduslikkusele või kellegi-millegi olemusse kuuluvusele. Esimese kahe näitelause puhul ei taju kasutaja enam seost sõna algse tähendusega, vaid kasutab *loomulikult* kui omaette funktsiooniga kivinenud üksust. Seega erinevad näited 1 ja 2 näidetest 3 ja 4, kusjuures esimestes lausetes esindatud funktsioon on eesti kirjakeeles valdavam. Samas on sõnal *loomulikult* tänaseni olemas ka nn sõnaraamatutähendus. Täistähenduslik määrsõna *loomulikult* esineb kindlatel juhtudel, kus see märgib tegevuse, olukorra või seisundi

¹ Siinkohal on vastandatud lekseemide monoseemia ehk ühetähenduslikkus ja polüseemia ehk mitmetähenduslikkus. Keeles kui ökonoomses süsteemis esinevad üksused muutuvad kasutuse käigus järjest polüseemsemaks. Selline areng puudutab ka siinses väitekirjas uuritavaid sõnu: nende tähendus ilmneb konkreetse kasutussituatsioonis ja kontekstis. Uuritavaid sõnu on peetud polüseemseks (ja mitte homonüümseks), kuna etimoloogiliselt on tegemist sama üksusega, millel on aja jooksul kujunenud uusi tähendusi ning kasutusi.

viisi (nagu näiteks kontekstides, kus räägitakse käitumisest (*käitub loomulikult*), juustest (*loomulikult lorkis*) või sünnitamisest (*sünnitas loomulikult*)). Adverbilise tarvituse antonüümina võib kasutada sõna *ebaloomulikult*, rõhusõna puhul sellist antonüümi ei ole. Küll aga esineb keeles rõhutav ühend *otse loomulikult*, mida omakorda pole võimalik adverbilisena interpreteerida. Siinne doktoritöö uuribki selliseid *lt*-lõpuliste sõnade kasutamise juhtumeid, täpsemalt *lt*-liitelisi adverbe, mida teatud kontekstis võib kasutada ka pragmaatiliste markeritena.

Väitekirja põhiosa moodustavad kuus artiklit eesti kirjakeele pragmaatiliste markerite kohta. Eelnevatele näidetele toetudes saab pragmaatilisi markereid defineerida kui sõnu, mis omandavad täpsema funktsiooni alles konkreetses kontekstis. Pragmaatilised markerid on muutumatud, morfoloogiliselt liigendamatud üksused, mis kuuluvad suletud sõnaklassi. Nad on hägusa, raskesti defineeritava tähendusega ja enamasti mittelauseliikmelised. Siinne doktoritöö keskendub *lt*-liitelistele sõnadele, mis on oma algupärasest kasutuses olnud adverbid, kuid mida on aja jooksul hakatud kasutama ka pragmaatiliste sõnadena. Vaadeldavad üksiksõnad lähtuvad sõnamoodustuslikult adjektiivsest tüvest, millele on liidetud määrsõnasufiks.

Pikemalt on pragmaatilisi markereid tutvustatud alapeatükis 1.3.2, kuid siinkohal olgu nimetatud, et pragmaatilisi markereid on eri autorid erinevalt defineerinud. Siinses doktoritöös on paralleelselt vaadeldud adverbe ja pragmaatilisi markereid: adverbid on täistähenduslikud üksused ja pragmaatilised markerid mittetäistähenduslikud. Siin käsitletud pragmaatilised markerid on grammatiseerunud adverbilisest lähtest ja kuigi neid iseloomustab samakujulisus, funktsioneerivad nad tekstis erinevalt. Adverbid on ülejäänud lausega tihedalt seotud, pragmaatilised markerid aga palju nõrgemalt. Lisaks iseloomustab pragmaatilisi markereid vahetevahel foneemkuju muutumine (nt *põhimõtteliselt* > *põhimõtselt*). Siin ja edaspidi on *adverbile* viitamiseks kasutatud termineid, mis osutavad sõna kasutamisele täistähendusliku leksiikaalse üksusena (sünonüümid: *täistähenduslik sõna/keelend/üksus*). *Pragmaatilise marker* kui termin viitab pragmaatilise funktsiooniga grammatiseeruvale või grammatiseerunud üksusele. Siia alla kuuluvad modaalspartiklid ja diskursusemarkerid. Olenevalt konkreetses lauses esilduvast funktsioonist võib neid mh nimetada ka *diskursuseülesteks sõnadeks*, *rõhusõnadeks*, *modaal-sõnadeks* või *värvingusõnadeks*. Terminid *marker* ja *partikkel* üksikuna osutavad üksuse funktsioneerimisele pragmaatilise markerina. Üldistavalt on *lt*-liiteliste määrsõnade ja *lt*-lõpuliste pragmaatiliste markerite kohta doktoritöö sissejuhatuses kasutatud terminit *lt-sõna*. Uurimus annab ülevaate mõne konkreetse pragmaatilise markeri kirjalikus kasutuses toimunud muutustest, luues samal ajal üldistusi nii sõnagrupi tuuma kui ka äärealade kohta.

Eesti keeles on lisaks sõnale *loomulikult* veel palju teisigi *lt*-sõnu, mis olenevalt kontekstist võivad kanda erinevat tähendust. Neljandas näitelauseski on kaks sellist sõna: *lihtsalt* ja *kergelt*. Neljandas lauses on *lihtsalt* ja *kergelt* adverbid, kuid neidsamu sõnu võib kasutada ka pragmaatiliste markeritena, vt näidet 5:

5. *Nii võtavadki Milling ja Normann vahel ühed tugevad õlled, grillivad liha ja lihtsalt räägivad.* (EKKK, Kroonika 10.09.2002, Sven Haljand, Tapjaks koolitatud artist)

Vaadeldes selliste kiiresti muutuvate ja tihti vahelduvate rõhusõnade käekäiku, tuleb tõdeda, et need satuvad aeg-ajalt kriitika osaliseks (nt koolitöodes, toimetatavates tekstides jne), olles ebasoovitavad ennekõike kirjalikus keeles. Samal ajal võivad nimetatud sõnad olla mõne (vähem privilegeeritud) grupi, nt noorte ühtekuuluvusmarkeriteks, sh internetikeskkonnas suheldes (vt mh Arro 2013, välja toodud *suht*, *tgl*, *pmst*, *pm*, *lht* pro *suhteliselt*, *tegelikult*, *põhimõtteliselt*, *lihtsalt*). Algselt tõenäoliselt suulises keeles kasutusele tulnud üksused jõuavad vähehaaval aga ka kirjakeelde, alguses ehk mõnesse kindlasse žanri, et siis laialdasemalt levida. Siinne töö ei uuri küll nähtuse sotsiaalseid tagamaid, kuid näitab, et *lt*-lõpulisel pragmaatilisi markereid esineb rohkesti ka (toimetatud) kirjakeeles ning need on seega saanud või saamas kirjakeele standardi osaks.

Siinne doktoritöö käsitleb eesti keele kasutusele iseloomulikke arengujooni. Töö kuulub ennekõike pragmaatika uurimisvaldkonda, käsitledes *lt*-sõnade grammatiseerumist pragmaatilisteks markeriteks ning jälgides nende funktsioone nii sünkrooniliselt kui ka diakrooniliselt. Doktoritöös on olulisel kohal seos keele süsteemitasandite, leksika ja grammatika vahel. Uuritava fenomeni lähteks on üksus, mis arenedes kaotab järjest enam iseseisvale leksikoniüksusele iseloomulikke tunnuseid. Protsessi tulemuseks on pragmaatiline üksus, mille otstarve keeles on lähte omast erinev. Pragmaatiline *lt*-sõna on funktsioonisõna, mille konkreetne ülesanne ilmneb enamasti kontekstis. Seoses üksuste funktsionaalse arengu analüüsimisega grammatiseerimise käigus tuleb vaatluse alla ka sõnaliikide problemaatika ja keele muutumine. Töö analüüsis osas on kombineeritud kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid meetodeid.

I.1. Töö ülesehitus, analüüsitarv materjal ja uurimismeetodid

Doktoritöö keskmeks on kuus artiklit eesti keele pragmaatilistest markeritest. Artiklitele eelneb sissejuhatav peatükk, mis sisaldab üldistusi kõigi kuue kirjatöö kohta. Sissejuhatus jaguneb kolmeks. Esimene osa annab ülevaate uurimisküsimusest ja -eesmärgist ning hõlmab selgitust töö ülesehituse, analüüsitarv materjali ning uurimismeetodite kohta. Välja on toodud ka teoreetilised lähtekohad. Neid tutvustades puudutan üldisemalt grammatiseerimise ja pragmaatiliste markerite valdkonda. Sissejuhatava peatüki teine osa kajastab artiklite põhitulemusi. Kolmandana on esitatud kokkuvõtte ja arutelu, mis pakub ka edasise uurimise võimalusi.

Põhiosa analüüsitarvast materjalist pärineb Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpuse (EKKK) 1890., 1900., 1910., 1930., 1950., 1960., 1970., 1980. ja 1990. aastate ilukirjandus- ja ajakirjandustekstidest. Kirjakeele korpusest (<http://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/>) on pärit ka 2000. aastate aja-

kirjandust esindav lausevalik. 2000. aastate ilukirjanduse lausenäited on leitud tasakaalustatud korpusest (TKK; <http://www.cl.ut.ee/korpused/grammatikaliides/>). Seega iseloomustab suur osa alusmaterjalist toimetatud kirjakeelt. Üks doktoritöösse kuuluv artikkel põhineb täielikult vana kirjakeele korpuse (VKKK; <http://www.murre.ut.ee/vakkur/korpused/korpused.htm>) andmetel ja mõnes artiklis on kasutatud võrdlevat ainet vanadest kirjakeele grammatikatest-sõnaraamatutest. Kahes artiklis on kasutatud ka toimetamata tekste, peamiselt kirjakeele korpuse jututubade näiteid. Doktoritöö sissejuhatavas peatükis (ja ka artiklites) kasutatud korpuseviited ei järgi ühtset süsteemi, sh artiklites ilmunud näidete viited on väljaande traditsiooni kohaselt kirja pandud. EKKK ja TKK eri vormistusega viited tulenevad sellest, millist automaatset informatsiooni on korpus otsingutulemusena pakkunud. Siiski on alati püütud edasi anda ammen-dav informatsioon, et kõnealune allikas oleks vajaduse korral korpusest leitav.

Järgnevalt on doktoritöös uuritud mõne sõna esinemissagedus EKKKs ja TKKs. Tabelid 1a–1g on koostatud 6. juunil 2014 ning need sisaldavad teavet EKKK 1890.–1970. aastate ilukirjandus- ja ajakirjanduskorpuste, 1980. aastate ilukirjandus- ja ajakirjanduskorpuste (baas), 1990. ajakirjanduskorpuse, 1990. aastate ilukirjanduskorpuse (katkendid) ning TKK ilukirjandus- ning aja-kirjanduskorpuse kohta. Olgu siinkohal nimetatud, et TKK valimik hõlmab nii 1990. aastate kui ka 2000. aastate materjali. Siinsed tabelid on loodud taustainfo pakkumiseks ega hõlma sajaprotsendiliselt neid korpusi, mida on kasutatud doktoritöösse kuuluvate artiklite kirjutamisel, kuna artiklitesse on aeg-ajalt kaasatud näiteid ka väikesematest kogudest, mis jääksid üldpildi loomiseks kasinaks. Päring teostati, kasutades märgijadasid [Pp]raktiliselt, [Pp]õhimõtteliselt, [Ll]oomulikult, [Tt]egelikult, [Tt]äpselt, [Ii]lmselt, [Ll]ihtsalt. Seejärel sõeluti välja sõnade huvipakkuvad esinemisjuhud, vältimaks võimalikku müra (nt sõnu ebapraktiliselt jms).

Tabel 1a. *Praktiliselt* esinemine korpustes

Korpus	Korpuse maht sõnades	Esinemised	Esinemissagedus 100 000 sõna kohta
1890. aastad	348 000	0	0
1900. aastad	235 000	1	0,43
1910. aastad	429 000	0	0
1930. aastad	369 000	1	0,27
1950. aastad	308 000	5	1,62
1960. aastad	333 000	14	4,2
1970. aastad	425 000	15	3,53
1980. aastad	425 000	16	3,76
1990. aastad	1 467 000	61	4,16
TKK	10 000 000	373	3,73

Tabel 1b. *Loomulikult* esinemine korpustes

Korpus	Korpuse maht sõnades	Esinemised	Esinemissagedus 100 000 sõna kohta
1890. aastad	348 000	0	0
1900. aastad	235 000	6	2,55
1910. aastad	429 000	9	2,1
1930. aastad	369 000	19	5,15
1950. aastad	308 000	13	4,22
1960. aastad	333 000	15	4,5
1970. aastad	425 000	41	9,65
1980. aastad	425 000	57	13,41
1990. aastad	1 467 000	242	16,5
TKK	10 000 000	1878	18,78

Tabel 1c. *Põhimõtteliselt* esinemine korpustes

Korpus	Korpuse maht sõnades	Esinemised	Esinemissagedus 100 000 sõna kohta
1890. aastad	348 000	0	0
1900. aastad	235 000	0	0
1910. aastad	429 000	0	0
1930. aastad	369 000	4	1,08
1950. aastad	308 000	1	0,32
1960. aastad	333 000	4	1,2
1970. aastad	425 000	10	2,35
1980. aastad	425 000	15	3,53
1990. aastad	1 467 000	63	4,29
TKK	10 000 000	349	3,49

Tabel 1d. *Tegelikult* esinemine korpustes

Korpus	Korpuse maht sõnades	Esinemised	Esinemissagedus 100 000 sõna kohta
1890. aastad	348 000	3	0,86
1900. aastad	235 000	5	2,13
1910. aastad	429 000	13	3,03
1930. aastad	369 000	30	8,13
1950. aastad	308 000	49	15,91
1960. aastad	333 000	58	17,42
1970. aastad	425 000	80	18,82
1980. aastad	425 000	131	30,82
1990. aastad	1 467 000	563	38,38
TKK	10 000 000	4742	47,42

Tabel 1e. Täpselt esinemine korpustes

Korpus	Korpuse maht sõnades	Esinemised	Esinemissagedus 100 000 sõna kohta
1890. aastad	348 000	0	0
1900. aastad	235 000	0	0
1910. aastad	429 000	0	0
1930. aastad	369 000	43	11,65
1950. aastad	308 000	37	12,01
1960. aastad	333 000	46	13,81
1970. aastad	425 000	93	21,88
1980. aastad	425 000	99	23,29
1990. aastad	1 467 000	300	20,45
TKK	10 000 000	2233	22,33

Tabel 1f. Ilmselt esinemine korpustes

Korpus	Korpuse maht sõnades	Esinemised	Esinemissagedus 100 000 sõna kohta
1890. aastad	348 000	0	0
1900. aastad	235 000	0	0
1910. aastad	429 000	0	0
1930. aastad	369 000	12	3,25
1950. aastad	308 000	13	4,22
1960. aastad	333 000	48	14,41
1970. aastad	425 000	72	16,94
1980. aastad	425 000	94	22,12
1990. aastad	1 467 000	379	25,84
TKK	10 000 000	3280	32,8

Tabel 1g. Lihtsalt esinemine korpustes

Korpus	Korpuse maht sõnades	Esinemised	Esinemissagedus 100 000 sõna kohta
1890. aastad	348 000	13	3,74
1900. aastad	235 000	36	15,32
1910. aastad	429 000	25	5,83
1930. aastad	369 000	53	14,36
1950. aastad	308 000	25	8,12
1960. aastad	333 000	84	25,23
1970. aastad	425 000	167	39,29
1980. aastad	425 000	181	42,59
1990. aastad	1 467 000	615	41,92
TKK	10 000 000	5272	52,72

Tabelitest 1a–1g nähtub, et korpusest otsitud sõnad on viimase sadakonna aasta jooksul järjest rohkem kasutust leidnud. Erinevused ilmnevad aga siis, kui vaadelda nende esinemist suhtelisel skaalal. *Praktiliselt* ja *põhimõtteliselt* on nt sõnad, mis on tänaseni võrdlemisi tagasihoidliku esinemissagedusega. Viimastel aastakümnetel leidub neid korpuses umbes kolm või neli korda 100 000 sõna kohta. Seevastu teised üksused on sagedamini tarvilisel. *Loomulikult* ja *täpselt* kasutamine on kirjakeele korpuse andmetel sujuvalt kasvanud, jõudes tänaseks paarikümne esinemise juurde 100 000 sõna kohta. Samasuguse muustriga on ka *ilmselt*, esinedes korpuses siiski tihedamini. Suurima esinemissagedusega on vaadeldavatest üksustest *tegelikult* ja *lihtsalt*, olles juba 20. sajandi keskaiga tekstides tihti esindatud.

Valdav osa väitekirja illustreerivast infost on pärit tegelikust kasutusest, st introspektiivsel meetodil loodud näitelauseid on püütud artiklites minimaalselt kasutada. Peamiselt on neid esitatud artiklite alguses probleemipüstituse selgitamiseks. Viis artiklit on valminud ainuautorsuses, üks artikkel on kirjutatud juhendaja Külli Habichtiga kahasse. Neli artiklit on eestikeelsed ja kaks ingliskeelsed.

Väitekirja põhineb kirjalike tekstide analüüsil. Materjali valiku tingis võimalus, mida kirjakeele korpused pakuvad: minna uurimisel tagasi aastakümneid või isegi -sadu. Suulise keele uurimine nii pikka analüüsi ei võimaldaks. Artiklite aluseks olev materjal pärineb juba olemas olevatest korpustest, ise uurimuse tarbeks korpuse loodud pole. Internetis vabavarana kasutatavad materjalid võimaldavad kiiresti kätte saada suure hulga materjali, mis ei lähtu konkreetse uurija subjektiivsest valikust (sellise olukorra võiks tekitada uurija enda loodud korpuse kasutamine). Suurtes korpustes on enamasti tasakaalustatud tekstivalik ning eesti keelt hõlmavaid korpuse iseloomustab ka nende suuremahulisus. Kõike nimetatut arvesse võttes sobivad eesti kirjakeele korpus, tasakaalus korpus ja vana kirjakeele korpus materjaliallikatena. Enim on kasutatud ilukirjandus- ja ajakirjandustekste, et viimase sadakonna aasta tekstide uurimisel oleks tagatud võimalikult suur žanriline ühtsus. Kindlasti on nende materjalide aluseks võtmisel omad puudujäägid (nt olenevalt aastakümnest mõnevõrra erinevate stiililiste tõekspidamiste järgimine), kuid need vajakajäämised kaalub üles pidevus (ilukirjandus- ja ajakirjandustekste hõlmavate allkorpuste olemasolu 1890. aastatest tänapäevani).

Pragmatiliste markerite uurimine on eeldanud erinevaid meetodeid. Sõnadele on lähenetud individuaalselt ning materjali on analüüsitud nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt. Põhirõhk on küll allikate kvalitatiivsel uurimisel, kuid kahes artiklis on kasutatud kvantitatiivseid meetodeid, sh ühes statistilist analüüsi.

Väitekirja esimesed kaks artiklit, [P1] ja [P2], sisaldavad enim teoreetilist raamistikku. Need on uurimused, mis näitavad grammatiseerimisteooriast lähtudes, kuidas eesti keele *lt*-sõnad funktsioneerivad adverbide või pragmatiliste markeritena. [P1] annab põhjaliku ülevaate pragmatiliste markerite olemusest ja nelja *lt*-sõna kasutusest eesti keeles. Samal ajal esitatakse pragmatiliste markerite edasise jaotamise võimalus, kus põhirühmadeks on modaalpartiklid ja diskursusemarkerid. [P2] käsitleb episteemilisi modaal-

partikleid ja keskendub muuhulgas sõnade grammatiseerimise kirjeldamisele ning (inter)subjektiveerimise selgitamisele. Kuna *lt*-lõpulisel pragmaatilisel markeril vana kirjakeele materjalist leida ei õnnestunud, siis keskendutakse artiklis [P3] *lt*-liiteliste adverbide arengule ja kasutamisele 16. sajandist kuni tänaseni. Samal ajal kirjeldatakse *lt*- ja *sti*-liite vahekorda kirjakeeles, sest läbi aegade on need kaks olnud viisimäärsõnade tuletuses paralleelselt tarvitusel. [P4] käsitleb kahe sarnaselt kasutatava sõna, *põhimõtteliselt* ja *praktiliselt*, olemust. Need on üksused, mis esindavad teisi omasuguseid, olles kirjakeeles tihti peale kasutusel just umbmäärastavas funktsioonis. Artiklid [P5] ja [P6] sisaldavad peale kvalitatiivse ka kvantitatiivset analüüsi. Nendes publikatsioonides keskendutakse kolmele sõnale: *tegelikult*, *loomulikult* ja *täpselt*, et näidata pragmaatiliste markerite kasutuse kvantitatiivse uurimise meetodilisi võimalusi. Korpuste materjal on esitatud tabelite ja joonistena, kusjuures [P6] sisaldab ka programmiga R teostatud statistilist analüüsi.

1.2. Uurimuse eesmärk

Siinse uurimuse eesmärgiks on pakkuda ülevaadet ühest eesti keele pragmaatiliste markerite rühmast. Tegemist on raskesti piiritletava grupiga, millel on sellegipoolest olemas ühtne tuumala, mille ümber lisandub üksusi äärealadele. *lt*-lõpulistel pragmaatilistel markeritel tuumalasse kuuluvad üksused, mis võivad tänapäeva keeles probleemitu funktsioneerida nii modaalsõnade kui ka diskursusemarkeritena. Nii kuuluvad siia nt sõnad *tegelikult*, *loomulikult*, *lihtsalt* jne. Äärealasse võib arvata sõnu, mis on määratletavad kas modaalsõnadeks või diskursusemarkeriks, kuid mis ei ole kasutusel mõlemana. Nii leidub eesti keeles nt fraasilaiendeid (nt *hullult*, *pööraselt*, *jõhkvalt*), mis on modaalsõnad, kuid mida praegu veel diskursusemarkeritena ei kasutata.

Uurimus lähtub grammatiseerimisteooria põhimõtetest, näidates, kuidas iseisvatel täistähenduslikel leksikoniüksustel on keeles paralleelne tarvituse grammatiseerunud üksustena. Väitekirja kuuluvas kuues artiklis käsitletakse erinevaid *lt*-sõnu, püüdes samal ajal teha üldistusi teistegi pragmaatiliste markerite kohta.

Väitekirja hõlmab alljärgnevat uurimisküsimust ja -teemasid:

- kirjakeele pragmaatiliste markerite kujunemise ja kasutamise kirjeldamine nii kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt;
- pragmaatilisi markereid iseloomustavate kriteeriumite väljatöötamine ja markeritüüpide funktsionaalne eristamine *lt*-sõnade näitel, sh
 - › modaalsõnad,
 - › diskursusemarkerid;
- pragmaatiliste markerite eristamise võimaluste kirjeldamine mõnede *lt*-sõnaga adverbide toel, sh nt
 - › grammatilisusastme määramine,
 - › funktsioonide omavahelise seose iseloomustamine,
 - › grammatiseerumisahela visandamine;
- eestikeelse terminoloogia kujundamine ja ühtlustamine.

I.3. Teoreetilised lähtekohad

Keel kui suhtlusvahend on pidevas muutumises. See on katkematu protsess, mida toetavad inimestevahelises suhtluses tekkivad uued kasutusmustrid. Keele muutumist on maailma lingvistid palju uurinud, seda ennekõike pika uurimustraditsiooniga ajaloolises lingvistikas. Siinne doktoritöö käsitleb keele muutumist grammatiseerimise raamistikus. Keelendid, mida suhtluses sagedasti kasutatakse, on alati muutuma leksikaalsetest üksustest grammatilisteks. (Hopper 1998: 156–159) Grammatiseerimiseks nimetatakse protsessi, mille käigus grammatilised üksused kujunevad vähem grammatilisemast või leksikaalsest ainesest (Heine 2003).

Grammatiseerimise kirjeldab grammatiseerimisteooria, mille ülesandeks on iseloomustada seda, kuidas grammatilised vormid tekivad ja kujunevad ning miks on nende ülesehitus just selline, nagu see on. (Heine 2003: 575) Grammatiseerimise on tavaliselt seletatud kui keele leksikaalse ainese muutumist grammatilisemaks ja grammatiliste üksuste muutumist veel grammatilisemateks (definiitiooni pakkus välja Jerzy Kuryłowicz (1965: 52)). Grammatiseerimise raames uuritakse keele grammatiliste vormide tekkimist ja arenemist ruumis ning ajas. Terminit *grammatiseerimine* on aga võimalik käsitleda ka laiemas tähenduses: grammatiseerimine on grammatika komponentide ja elementide kujunemise protsess üldiselt. (Hopper, Traugott 2003: xv, 1–2; Heine jt 1991: 3) Grammatiseerimine on ühtlasi kompleksne protsess, mis hõlmab nii fonoloogiat, morfoloogiat, süntaksit, semantikat kui ka pragmaatikat (Heine, Kuteva 2002: 5). Grammatiseerimisteooriat on võimalik rakendada erinevates valdkondades, nagu näiteks tüpoloogias, kakskeelsus, keele omandamine, diakrooniline ja sünkrooniline keeleuurimine, võrdlev keeleteadus, korpusuuringud, kasutus- ja diskursusepõhised kirjeldused. Seega on tegemist väga laiahaardelise fenomeniga (Breban *et al.* 2012), mida on uuritud paljude keelte põhjal ja mille puhul sõltub tulemuste interpretatsioon enamasti uurija eesmärgist.

Grammatiseerimise on vaadeldud paralleelselt teiste keele arengut kirjeldavate mehhanismidega, nagu näiteks leksikalisatsioon. Leksikalisatsioon ja grammatiseerimine võivad paljudel juhtudel käikeda käia ja nii mõnedki keelekirjeldused käsitlevad neid kahte kontiinumina. Lehmanni (2002) järgi on leksikaalne selline üksus, mis kuulub kas keele põhivaramusse või millel on konkreetne tähendus. Leksikalisatsiooniga on seotud avatud või leksikaalsed sõnaklassid, grammatiseerimisega aga suletud või funktsionaalsed sõnaklassid. Leksikalisatsiooniga on käsitletud kui uue leksikoniüksuse tekkimist. Veel võib seda kirjeldada kui tähenduse konkretiseerumist või lisandumist. Kolmanda vaatenurga järgi käsitleb leksikalisatsioon protsessi, mille läbinud vormi ei saa enam seletada grammatiliste reeglitega, kuna see muutub läbipaistmatuks terviküksuseks. (Velsker 2010: 521–522 järgi, vt ka Blank 2001 ja Lehmann 2002) Kahe viimase käsitluse kohaselt seostub leksikalisatsioon ka siin uuritava sõnadega: tekib ju uus osadeks lahutamatu üksus ning mõnelgi juhul võib märgata ka sõna lühenemist koos tähenduse muutusega. Aja jooksul võivad sel moel funktsiooni muutvatest üksustest kujuneda ka omaette leksikoniüksused.

Habichti (2006) järgi võib leksikalisatsioon olla mõnikord grammatisatsiooni eelduseks: uue grammatilise sõna (abisõna või modaalpartikkel) tekkimise eelduseks on uue leksikonitüksuse teke. Siinses töös on siiski raamistikuks valitud grammatisatsioon, kuna „vaid grammatisatsioon, ja mitte leksikalisatsioon, sisaldab kesksete fenomenidena deкатегорисatsiooni, pleekimist, subjektivisatsiooni, suurenenud sagedust ja produktiivsust ning tüpoloogilist üldistust.” (Brinton, Traugott 2005: 145).

Pragmaatilisi markereid on uuritud ka pragmatiseatsiooni raamistikus (vt arutlust nt Lauwers jt 2012, Diewald 2011). Siiski on siinsete üksuste ühtseks uurimiseks ja sobivaimaks tugiraamistikuks peetud just grammatisatsiooni. See võimaldab kirjeldada muutusi ahelana, mille lõpuosas on hetkel diskursusemarkerid (pigem funktsionaalsed, mitte leksikaalsed üksused). Diskursusemarkerid ei kannu aga enam tõeväärtust, mida on loetud omaseks just pragmatiseatsiooniprotsessi puhul (vt ka Brinton, Traugott 2005: 146; Aijmer 1997: 6 jj; Beeching 2012: 14–16). Seega võiks uuritavate sõnade kujunemisahela teatud etappidel näha ka pragmatiseatsioonile omaseid jooni, kuid kuna grammatisatsiooniteooria suudab ühtse raamistikuna seletada kõikides arengujärkudes olevaid *lt*-sõnu, siis on siinses töös eelistatud grammatisatsiooniteooriat pragmatiseatsiooniteooriale.

Pragmaatilisi markereid võiks uurida ka mõne semantikateooria raames või ka nt puhtsüntaktiliselt. Semantiliselt oleks huvitav jälgida, kuidas üksuste tähenduskomponendid lisanduvad ja kaovad. Ainult süntaksile tuginedes ei saaks aga nii kompleksset tähenduskirjeldust. Sõnade funktsiooni muutumise käivitab tähendusnihe ning sellisel juhul oleks see külg uurimusest puudu jäänud. Lisaks oleks mõeldav ka markerite uurimine suulises kõnes konversatsioonianalüüsi toel. See pakuks igal konkreetsel juhul vestlusjärjendite ja üksuste abil vormitavate tegevuste täpsemat analüüsi. Ainult suulist keelt uurides jääks aga vajaka ajaloolisest sügavusest, kuna siinses töös on fookuses üksuste üldisem areng täistähenduslikust sõnast pragmaatilisema poole. Ka ajaloolise keeleteaduse meetodite rakendamine sobiks siinsete keelendite kujunemisloo kirjeldamiseks. Ajaloolises lingvistikas käsitletakse sõnade fonoloogiat, morfoloogiat, süntaksit, jne, samuti võimaldab see sugulaskeelte arvessevõtmist ja võrdlev-ajaloolist käsitlust. Lisaks oleks huvitav neid jälgida ka keelekontaktis.

Seega, kuigi eespool on kirjeldatud mitmeid teoreetilisi lähenemisi, mille raamistikus saaks *lt*-sõnade arengut uurida, sugereeris materjal, et valitud teoreetiline taust ja meetodid sobivad *lt*-sõnade uurimiseks kõige paremini. Niisiis ongi siinses doktoritöös näidatud uuritavate sõnade grammatisatsiooni, mitte muid muutusmehhanisme, kuna vaatluse all on *lt*-liitelised leksikaalsed sõnad, mis muutuvad keelekasutuse käigus funktsionaalseteks üksusteks: uuritav andmestik toetas teoreetilist lähenemist piisava hulga alusmaterjaliga, kus *lt*-sõnad ilmnesid paralleelselt kahes peamises kasutuses. Käesolevas teoreetiliste lähtekohtade peatükis on toodud kirjeldus grammatisatsiooni ning pragmaatiliste markerite kohta, pidades silmas eesti keele *lt*-sõnade kujunemist ja kasutust. Siinse väitekirja panus grammatisatsiooniteooriasse on lisada

ülevaade ühe konkreetse keele adverbide grammatiseerumisest pragmaatilisteks markeriteks. Täpsemad kriteeriumid ja arengumehhanismid pragmaatiliste markerite kohta on välja toodud peatükis 2.

1.3.1. Grammatisatsioon

Grammatisatsiooniprotsessi mehhanismid suhestuvad erinevate keeletasanditega: semantika, pragmaatika, morfosüntaksi ja foneetikaga. Väitekirja artiklites on näidatud, kuidas siinses peatükis välja toodud mudelid ja mehhanismid kirjeldavad eesti keele *lt*-liiteliste adverbide muutumist pragmaatilisteks markeriteks. Neid uurides sobib silmas pidada kolmeastmelist üleminekumudelit, mida iga mehhanism sisaldab (Heine 1993; Hopper, Traugott 2003, Hopper 1991):

- 1) keelend A (lähe) hakkab mingis kindlas kontekstis grammatiseeruma;
- 2) keelend saab uue kasutusemustriga B (tulem), kusjuures kasutatakse nii A-d kui ka B-d;
- 3) keelend A kaob, kasutusse jääb ainult B.

Ajalooliselt on võimalik, et faas, kus A ja B eksisteerivad koos, kestab sadu aastaid, sest keele ühe domeeni piires esineb tihtipeale varieeruvust. Kolmandas staadiumis lähteüksust enam kasutusel pole, kuid kõik grammatiseeruvad keeleüksused ei jõuagi kolmandasse staadiumisse. (Heine 1993: 48–49; Hopper, Traugott 2003: 49, 124–125)

Bernd Heine ja Tania Kuteva (2002) sõnastavad neli peamist, omavahel tihedalt seotud grammatisatsiooni mehhanismi:

- 1) desemantiseerumine ehk semantiline pleekimine – tähendussisu tuhmumine;
- 2) ekstensioon ehk kontekstiline üldistumine – üksuse kasutuse laienemine uutesse kontekstidesse;
- 3) dekategoreerumine – leksikaalsetele või teistele vähem grammatilistele üksustele omaste morfosüntaktiliste tunnuste kadu;
- 4) erosioon ehk foneetiline reduktsioon – foneetilise ainese kadu. (Heine, Kuteva 2002: 2)

Mitmes käsitluses on grammatiseerumisprotsessile lähenetud aga teisiti. Paul Hopper ja Elizabeth Traugott nimetavad morfosüntaktiliste ja fonoloogiliste muutuste põhimehhanismideks reanalüüsi ja analoogiat:

- 1) reanalüüs – keeleüksuse grammatiliste ja semantiliste piiride ümbermõtestamine;
- 2) analoogia – uue keeleüksuse laienemine lingvistilisse süsteemi. (Hopper, Traugott 2003: 39)

Siinses uurimuses on püütud neid kaht lähenemist sünteesida, sest üldjoontes mõistavad uurijad grammatisatsiooni võrdlemisi sarnaselt ning terminoloogilised erinevused on siinses töös teisejärgulised. Allpool on välja toodud kõikide mehhanismide kirjeldused. Püüdes neid käsitlusi ühildada, võib ajalises järjestuses näidata sellist järgnevust: desemantisatsioon > reanalüüs > ekstensioon ja analoogia > deкатегорисatsioon > erosioon.

Desemantisatsiooni ehk tähendussisu kadu või muutumist on peetud grammatisatsiooniprotsessi käivitajaks, kuid tavaliselt ei käsitleta seda lahus teistest mehhanismidest. Lähtevorm kannab grammatisatsiooniprotsessi alguses täistähendust, aga sihtüksus on selle mingil määral minetanud. Samuti on tulem alati abstraktsem kui tema lähe. (Heine jt 1991: 40–41; Heine, Kuteva 2002: 3; Traugott 2010) Siiski on näidatud, et kui keeleüksus kaotab semantilist sisu (desemantiseerub), siis võib sellele lisanduda pragmaatilisi funktsioone (Hopper, Traugott 2003: 94–95).

Hopper ja Traugott kirjeldavad reanalüüsi kui kõige olulisemat grammatiseerumise mehhanismi, sest see loob eeldused analoogia rakendumiseks (Hopper, Traugott 2003: 39; Traugott 2011; Fisher 2008). Reanalüüsi puhul võib kuulaja mõista keeleüksuse struktuuri ja tähendust erinevalt sellest, kuidas kõneleja on seda esitanud. Kõige sagedamini analüüsitaksegi ümber just üksik-sõnu, kuid reanalüüs võib hõlmata ka süntaktilisi konstruktsioone. (Hopper, Traugott 2003: 50) Kui reanalüüsi käigus asendatakse vanad struktuurid uutega, siis analoogia puhul laiendatakse nende struktuuride kasutust uutesse konstruktsioonidesse, nagu ka ekstensiooni puhul. Reanalüüsi vaadeldakse keele muutumise protsessis kui muutust, analoogiat kui üldistust. (Hopper, Traugott 2003: 71) Kui enamasti viitavad mehhanismid mingisuguse omaduse kaole, siis ekstensiooni käigus saab üksus uusi kasutus kontekste juurde. Uues kontekstis kasutatava keeleüksuse tähendus võib siiski sarnaneda algse tähendusega. Üksust hakatakse kasutama üha sagedamini, kuni mingil hetkel toimub funktsionaalne hargnemine. (Heine 2003: 579–580) Algstaadiumis olev hargnemine on seotud veel vana lekseemi funktsiooniga ja uus interpretatsioon on prognoositav, kuid edaspidi ei pruugi enam olla tajutavat sidet kahe üksuse vahel. (Lewis 2006: 52)

Dekategoriseerumise käigus kaotab keeleüksus morfosüntaktilisi tunnuseid, näiteks võime siduda endaga laiendeid, ja liigub seetõttu mitmeliikmelisest kategooriast (nt avatud sõnaliigist) piiratumasse kategooriasse (nt suletud sõnaliiki) (Heine, Kuteva 2002: 9). Erosiooni all mõeldakse tendentsi, mille järgi grammatiseeruv keeleelement muutub lühemaks ja/või foneetilisel vähem kompleksseks (Heine, Kuteva 2002: 9). Erosiooni mõjutavad vähemalt kaks erinevat faktorit. Esiteks tingib erosiooni kasutussagedus. Mida sagedamini üksust kasutatakse, seda tõenäolisem on selle foneetilise ainese kadu. Teiseks mõjufaktoriks on põhimõte, et leksikaalne üksus kannab endas rohkem informatsiooni kui grammatiline ning on seetõttu ka kvantitatiivselt „mahukam”. (Heine jt 1991: 214) Erosiooni loogiliseks lõpp-punktiks on kogu ainese kadu, kuid iga grammatisatsioonijuhtum ei jõua siiski viimasesse staadiumisse.

Muuhulgas ühesuunalise muutumise eelduse tõttu on grammatisatsiooniteooriat palju ka kritiseeritud, kuna grammatisatsioon on pigem statistiline kui absoluutne protsess (vt nt laiahaardelist ühesuunalisushüpooteesi kriitikat koondavat artiklit Janda 2001). Samuti polevat grammatisatsioon eraldiseisev nähtus, sest kõik neli protsessi on kirjeldatavad ka ilma grammatisatsiooniteooriata (Newmeyer 1998: ptk 5). Nii on eri autorid kasutanud mitmeid keelemuutusteooriad, mh ülalpool nimetatuid. Sagedamini kõrvutataksegi grammatisatsiooni ja leksikalisatsiooni, mida saab vaadelda kui paralleelseid, teineteist mittevälistavaid protsesse, mis mõlemad hõlmavad keele muutumist (vt grammatisatsiooni ja leksikalisatsiooni kohta käivat kirjeldust ka eestpoolt, ptk 1.3.). Töös uuritud *lt*-sõnad on grammatiseerunud üksused, olles muutunud leksi-kaalsest grammatilisemaks, ilma et rangelt võttes tekiks leksikoni uut leksi-kaalset üksust.

Grammatisatsioon kui uurimissuund on maailma keeleteaduses jõudsalt arenenud viimase kolmekümne aasta jooksul. Eesti keele põhjal on grammatisatsiooniprotsesse uuritud nii sünkroonilisest kui ka diakroonilisest vaatepunktist, nii suulise keele kui ka kirjakeele põhjal. Sünkrooniliselt on suulist keelt uurinud näiteks Leelo Keevallik (2003, 2010 jne) ja Liina Lindström (2001, 2005), kaassõnastumist on kirjeldanud Ellen Uuspõld (2001), Anni Jürine ja Külli Habicht (Jürine 2011, Jürine ja Habicht 2013). Artikli kujunemist on vaadelnud Renate Pajusalu (2000). Verbikonstruktsioone on käsitlenud teiste hulgas Ilona Tragel ja Külli Habicht (Tragel 2001; Habicht jt 2010; Tragel ja Habicht 2012), Helle Metslang (2011), Mati Ereht (2001) ja Kadri Muischnek (2006). Diakroonilises plaanis on ainekst uurinud Külli Habicht ja Pille Penjam, muuhulgas oma doktoritöodes (Habicht 2001; Penjam 2008). Partiklite kujunemist on uurinud nt Lyle Campbell (1991) ning Helle Metslang, Külli Habicht ja Karl Pajusalu (2011; 2014). Petar Kehayov on grammatisatsiooni uurinud tüpoloogilises plaanis (Kehayov 2008). Olgu siinkohal ka mainitud, et Helle Metslang on kirjutanud kaks ülevaateartiklit grammatisatsiooniteooria rakedamisest eesti keele uurimisel (Metslang 2002, 2006).

1.3.2. Pragmaatilised markerid

Siinne uurimus keskendub sõnadele, mis esmaselt on olnud täistähenduslikud adverbid, kuid mis samal ajal funktsioneerivad praeguses keelekasutuses ka pragmaatiliste markeritena. Pragmaatilised markerid on üksused, mille kindel funktsioon ilmneb alles konkreetsetes keelilises ümbruses. Nii erinevad pragmaatilised markerid adverbidest, millel on kindel täistähenduslik leksikaalne kasutus ning mida on võimalik määratleda ilma konteksti toeta. Sellist määratluse võimalust on nimetatud ka sõnaraamatutähenduseks.

Siin uuritavad üksused on kõik *lt*-lõpulised muutumatud sõnad. Enim liitub *lt*-sufiks omadussõnaliitega (*-ne*, *-line* ja *-lik*) lõppevatele sõnadele. *ne-*, *line-* ja *lik*-liitelised adjektiivid on eesti keeles ühtlasi sagedaimad (EKG 1995: 564 jj) ning seetõttu on enim ka *selt-*, *liselt-* ja *likult*-lõpuga *lt*-määrsõnu (*vaikselt*,

teoreetiliselt, piinlikult). Põhiosa siinses doktoritöös vaadeldud sõnadest kujutavad endast *lt*-tuletisi liitega omadussõnadest. Adverbid puhul on omadussõnaline *ne-*, *line-* või *lik*-liiteline tuletus läbipaistev. Keelendi kasutaja, kes tunneb konkreetset tüve ja *lt*-määrsõnasufiksi funktsiooni, on võimeline selliselt loodud adverbi edukalt kasutama ning vajaduse korral ka ise moodustama. Väljakujunenud pragmaatiliste markerite puhul läbipaistvus enam nii ilmne pole. Seega on toimunud grammatisatsioon, mille rohkele esinemisele on juba niigi sagedased omadussõnaliited soodustavaks faktoriks.

Pragmaatilisi markereid on erinevates allikates defineeritud väga erinevalt (vt nt Degand *et al.* 2013; Aijmer 2013), sõltuvalt nii nende funktsioonist kui ka lähtematerjalist. Siinses väitekirjas peetakse pragmaatilisteks markeriteks sõnu, millel puudub konkreetne leksikaalne sisu, kuid mis kannavad pragmaatilist tähendust. Need on grammatiseerunud keelendid, mis esinevad tihti just suulises kõnes või kõnelähedases kirjakeeles (Brinton 1996). Samas, nagu sinne väitekirja osutab, võivad pragmaatilised markerid olla üha rohkem tarvitusel ka toimetatud tekstides. Nii on sõnad, mida on mõnes diskursuses peetud vaid sisutäiteks, saamas kirjakeeleski tavaliseks (vt ka arutlust „Eesti keele käsi-raamatust” (Erelt jt 2009: ptk L 48)). Samuti on neid üksusi nii mõnelgi juhul keeruline tekstist välja jätta, kuna neil on kindel tekstiloomefunktsioon (nt seostamine mingil abstraktsel tasandil, vt artiklit [P1]).

Pragmaatilised markerid on siinses töös jaotatud kahte põhigruppi: modaalpartiklid ja diskursusemarkerid. Modaalpartikleid kui üldlaiendeid on omakorda võimalik jaotada fraasi- ja lauselaienditeks (vt ka EKG 1995: 39). Modaalpartiklid on sõnad, mis väljendavad keelekasutaja seisukohta selle suhtes, kui tõenäoline või kindel on konkreetne lausesisu. Enamasti on tegemist epistemiiliste ja emfaatiliste partiklitega. Mõni modaalpartikkel võib kanda ka evidentsiaalset tähendust. Eri keelte modaalpartikleid uurinud autorid on välja toonud üksiksõnade funktsioone. Eesti keele modaalpartiklidel on muuhulgas nt pehmendav, rõhutav, kahtlustav vms roll. Need on siiski mittekohustuslikud elemendid, mille iseärasuseks eesti keeles on pigem vaba paiknemine lause piires. Lauses toimivad need üldlaiendina, mis annavad edasi teavet situatsiooni kui terviku kohta. Need on süntaktiliselt paindlikud ja pragmaatilise tähendusega sõnad, mille abil antakse olukorrale hinnang. (Erelt 2013: 22, 115) Neid sõnu kasutatakse kõneleja ja kuulaja vahel subjektiivse sideme loomiseks (vt ka üldiselt Davidse *et al.* 2010; Athanasiadou *et al.* 2006), kusjuures teksti looja lisab neid tihtipeale lootuses suunata teksti vastuvõtjat samadele järeldustele (Traugott 1999; vt ka Visconti 2013). Siinses käsitluses on modaalpartiklid jagatud lause- ja fraasilaienditeks olenevalt sellest, milliste lauseliikmetega konkreetne partikkel suhestub.

Diskursusemarkerid on seevastu keelendid, mis funktsioneerivad lauseüleselt. Enamasti on tegemist sõnadega, mis asetuvad lause algusesse, sidudes seega eelnevat järgneva. Samas on võimalik ka lauselõpuline positsioon. Selline süntaktiline vabadus ongi diskursusemarkerite üks tunnuseid. Diskursusemarkerit võib tekstis eraldada komaga, kõnes on see eraldamine mõnel juhul võimalik pausi abil. Nende abil luuakse seostatud teksti, näidates, kuidas

seostub konkreetne lause muu diskursusega (Schiffrin 1987). Laused, mida diskursusemarkerid seovad, ei pea tingimata paiknema järjestikku ja tihtipeale hõlmavad need pikemat voo (Traugott, Dasher 2002). Nagu ka modaalpartiklid, on diskursusemarkerid keelendid, mis omandavad oma funktsiooni alles konkreetse tekstiümbruses. Diskursusemarkereid ei tohiks samastada teiste siduvate sõnade või fraasidega, mis on konkreetset leksikaalsed üksused. Siduvate sõnade all on mõeldud selliseid keelendeid nagu nt *kokkuvõtvalt* või *teiste sõnadega* (vt ka Valdmets 2013: 112). Diskursusemarkeritel võib olla küll samakujuline leksikaalne lähe, kuid sellisel juhul puudub neil pragmaatiline sisu. (Lenk 1998) Diskursusemarkerid on sõnad, mis on enamasti modaalsuse minetanud, kuid mõne konkreetse näite puhul on see siiski veel aimatav (Traugott, Dasher 2002).

Siinses doktoritöös käsitletakse üksusi, mis esinevad eesti keeles nii adverbide kui ka pragmaatiliste markeritena. Sama foneetilise ja graafilise kujuga keelenditel on seega erinev funktsioon. Vrd siinkohal kolme näidet, kus sõna *tegelikult* on erinevalt kasutatud.

6. *Muide, sina näisid mulle siis üpris rohelisena. Niiivikuna, kes näeb elu läbi roosade prillide. Näeb seda, mida näha ihkab, mitte seda, mis tegelikult on.* (EKKK, ILU1990/ilu0006)
7. *Enamik meie väljapaistvaid naisi suhtub muigega nendesse heaoluühiskonna „pseudoinstituutidesse”, uskudes oma läbilöögivõimesse. Eesti edukas naine on tegelikult mees suure M-iga, tal on rohkem potentsi kui suuremal osal meessoost kaaskodanikel.* (EKKK, Eesti_Ekspress_1996)
8. *Aga su muuseas pillatud avaldus pani mind mõtlema. Tegelikult ma olin mõelnud umbes sama, et pole nagu vahet. Aga sinu noorusliku protesti vastu tekkis minus omakorda vanainimeselik protest.* (EKKK, EPL, 27.01.2007, Tõnu Õnnepalu, Nukunäod ja mänguraha)

Kuuendas näitelause on *tegelikult* täistähenduslik üksus, mille viisiadverbiline sisu on selgelt mõistetav ja tähendusseos millegi reaalsusse kuuluvaga läbi nähtav. Seevastu kuulub *tegelikult* näidetes 7 ja 8 pragmaatiliste markerite hulka, funktsioneerides vastavalt modaalpartikli ja diskursusemarkerina. Nendes näidetes ei ole täistähenduslik sisu enam tajutav (vt ka pragmaatiliseks markeriks määramise kriteeriume alapeatükis 1.3.2 ja artikli [P1] tutvustuses. Siinkohal on oluline ka märkida, et pragmaatiliste markerite puhul on nii kõne- kui ka kirjakeeles võimalik vormi lühenemine. Nii võiks *tegelikult* näidetes 7 ja 8 esineda ka kujul *tegelt*, *tegl*, *tgl* vms, kui tegemist ei oleks toimetatud tekstidega, kus vormi korrektsus on oluline. Seevastu adverbilises kasutuses (nt 6. näites) selline foneetiline redutseerumine võimalik ei ole. Toodud tendents on täheldatav ka teiste uuritavate *lt*-sõnade puhul.

Adverbe ja pragmaatilisi markereid (definiitsioonile või terminoloogilistele eripäradele siinkohal tähelepanu pööramata) on eesti keeles uuritud mitmest vaatepunktist. Ajalooliselt on adverbe vaadeldud nt Paul Ariste (1952) ja Lauri

Kettunen (1921), käsitledes adverbide arenemist ja algupära. Kokkuvõtvalt võib tänapäeva keele määrõnade kohta lugeda Reet Kasiku käsitlusest (2013). Pragmaatilisid markereid on vaadeldud nii sünkrooniliselt kui ka diakrooniliselt, siinkohal toon välja vaid põgusa ülevaate. Külli Habicht (2009) on vaadeldud Heinrich Stahli tekstides esinevaid modaaladverbe. Leelo Keevalik (2006, 2010) on kirjutanud episteemilistest üksustest. Tiit Hennoste (2000) on andnud ülevaate partiklitest suulises keeles. Janika Kärki uurimused (2010, 2013) käsitlevad värvingupartikleid eesti ja saksa keeles. Helle Metslang (1985) on kirjeldanud keelendit *nagu*. Samuti on teemaga tegelenud Mati Erelt, sh *lt*-liiteliste üksustega, nt on ta uurinud sõnu *piisavalt*, *praktiliselt*, *põhimõtteliselt* jne (vt nt Erelt 2000, 2006). Siinne uurimus püüab lisada teadmisi ühe konkreetse vormiga (*lt*-lõpulise) sõnagrupi kujunemise süstemaatilisse käsitluse. Neid teadmisi võiks edaspidi laiendada ka teiste pragmaatilise funktsiooni omandanud sõnagruppide uurimisel. Samuti on siinse töö põhjal võimalik teha edasiarendusi keeleteaduse teistes valdkondades muude töövahenditega (vt ka ideid töö edasiarendusvõimaluste kohta peatükis 3).

Omaette küsimuseks võib olla, kuhu paigutuvad pragmaatilised markerid eesti keelesüsteemis. Eesti keeleteaduslikus kirjanduses liigitatakse siin uuritavad üksused partiklite hulka. EKG järgi märgib termin *partikkel* kitsas tähenduses muutumatuid abisõnu: afiksaaladverbe, adpositsioone, modaaladverbe, konjunktsioone ja interjektsioone (EKG 1995: 18). Eesti keeleteaduslikus terminoloogias on partiklid lause üldlaiendid, mis ei nõua tavaliselt lause põhistruktuuri muutmist (EKG 1993: 182). Tiit Hennoste on defineerinud partikleid kui muutumatuid mittetäistähenduslikke süntaktiliselt sõltumatuid sõnu (Hennoste 2002: 66). Hennoste läheneb partiklite määratlemisele grammatiliselt ja funktsionaalselt aluselt. Grammatiliselt on partiklirühma tsentriks muutumatud sõnad (interjektsioonid, modaaladverbid ja konjunktsioonid), perifeeriasse kuulub ka muid sõnu ja fraase. Funktsionaalseid partiklite liigendusi on mitmeid, kusjuures enamasti jagatakse partiklid kõigepealt selle alusel, kas need moodustavad üksi suhtlusüksuse (kõnevooru või sammu) ja kas nende funktsioon on suhtlus- või tekstikeskne. Suhtluskeskne rühm saab moodustada omaette kõnevooru, kuid tekstikeskne ei saa. Tekstipartiklite alla kuuluvad teiste hulgas vabalt liikuvad partiklid, mis paiknevad tavaliselt lausungite sees ja võivad seal vabamalt liikuda. Hennoste järgi võivad niisiis mitmed modaal-, värvingu-, intensiivsus- ja fookuspartiklid käituda nagu dialoogipartiklid ning moodustada voo ka üksi (*täpselt*, *kindlasti*, *loomulikult*, *vaevalt*). (Hennoste 2000: 1773–1776; 1803–1805) Seega võib eelneva põhjal öelda, et siin uuritavad pragmaatilised markerid on morfoloogiliselt muutumatud, semantiliselt mittetäistähenduslikud ja süntaktiliselt sõltumatud üksused. Funktsionaalselt on need määratavad vabalt liikuvateks keelenditeks, millel on oma ülesanne, mis tihtipeale ilmneb kontekstis. Mõne pragmaatilise markeri puhul on võimalik seda sarnases kontekstis asendada (vt nt [P4] *põhimõtteliselt* ja *praktiliselt* kohta), kuid enamasti esinevad toodud keelendid konkreetsetes funktsioonides. Nende täpse funktsiooni määratlemiseks tuleb neid aga uurida eraldi, kuna modaal-, värvingu-, intensiivsus- ja fookuspartiklitel võib olla

spetsiifilisemaid funktsioone. Samuti võivad need kuuluda korruga mitmesse kategooriasse.

Mitmes artiklis on siinkirjutaja pöördunud „Eesti keele seletava sõnaraamatu” (EKSS) ning õigekeelsussõnaraamatu poole (ÕS 2006, 2013). Nendes väljaannetes päringuid tehes on ilmnenu d tõsiasi, et uuritavad üksused on sõnaraamatutes olemas, kusjuures mõne sõna puhul on lisatud ka n-õ uue (pragmaatilise) funktsiooni kirjeldus². Küll aga kannavad eranditult kõik üksused adverbi sõnaliigimärgendit, eirates seejuures isegi EKG määratlust, kus modaaladverbe peetakse omaette sõnaliigiks (EKG 1995: 39; vt ka Veski 1970: 34; Valgma, Remmel 1970: 136). Mõnede adverbide iseseisva leksikaalse tähenduse kadumine on ära märgitud ka vanemates käsitlustes (vt nt Villup 1969: 24), kuid tihtipeale on adverbe (ning seejuures pragmaatilisi sõnu) vaadeldud just leksikoni kuuluvate üksiksõnadena, eristamata või eirates nendele aja jooksul grammatisatsiooni käigus lisandunud uusi funktsioone ning kasutusi. Siinne doktoritöö läheneb probleemistikule teisest vaatenurgast, keskendudes üksuste funktsionaalsele edasiarengule grammatisatsiooniteooria raamistikus.

Grammatisatsiooni on lähemalt kirjeldatud artiklites [P1] ja [P2], selgitades grammatisatsiooni seost pragmaatiliste markerite kujunemisega. Pragmaatiliste markerite tekke teoreetilisi aluseid on kirjeldatud artiklis [P1].

² Nt sõna *loomulikult* puhul esitab EKSS sõnaliigiks adverbi ning jagab tähenduse kaheks: „1. (< loomulik (1. täh.)) *Käitub lihtsalt ja loomulikult. Kas ta juuksed on loomulikult lakkis? *.. et kännud ja puud pole ometi siia [sookamara alla] veetud, vaid nad on millalgi siin loomulikult kasvanud* .. A. H. Tammsaare.

2. arusaadavalt, iseenesest mõista *Müra loomulikult häirib inimest. Iga valik on loomulikult meelevaldne. Kas kavatsed edasi õppida? – Loomulikult!*“ (<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=loomulikult&F=M>).

2. TULEMUSED

Järgnevalt on esitatud töö põhitulemused. Tegemist on viimaste aastate uurimistöö koondülevaatega, milles kajastub mõningate eesti keele pragmaatiliste markerite funktsioon ja nende kasutamise eripära korpuseandmete põhjal. Kuna pragmaatiliste markerite jaotuse kriteeriumid on välja töötatud doktoritöö valmimise käigus, siis esineb varaseimas artiklis mõningast terminoloogilist ebakõla hilisemate käsitlustega võrreldes. Sellele on siinses peatükis tähelepanu juhitud ning esitatud ka parandused ja täpsustused. Artiklites olen kasutanud nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset lähenemist, kuna pragmaatilisi markereid on võimalik uurida nii nende funktsioone kui ka kasutussagedust arvestades. Kuigi eri sõnade puhul on lähenemine olnud mõnevõrra erinev, ei ole see takistuseks tervikpildi loomisel, sest vajaduse korral on kõikide markerite uurimiseks võimalik rakendada siinse töö tulemusena välja töötatud metoodikat.

2.1. Kokkuvõtte väitekirja artiklitest

Siinne tulemusi kokkuvõttev peatükk annab ülevaate kuuest artiklist. Korduste minimeerimiseks olen püüdnud välja tuua vaid tähtsaima, luues seoseid erinevate kirjutiste vahel.

Sissejuhatava ülevaate saamiseks vt alljärgnevat tabelit korpuste, põhiliste käsitletud sõnade ja meetodi kohta.

Tabel 2. Kuues artiklis kasutatud korpused ja põhimeetodid ning uuritud sõnad

Tähis	Artikli pealkiri	Põhiline analüüsiv materjal	Põhilised sõnad	Põhimeetod
[P1]	Modal particles, discourse markers, and adverbs with <i>lt</i> -suffix in Estonian	eesti kirjakeele korpus, tasakaalus korpus	<i>loomulikult</i> , <i>ilmselt</i> , <i>tegelikult</i> , <i>lihtsalt</i>	kvalitatiivne
[P2]	Episteemilistest partiklitest eesti kirjakeeles	eesti kirjakeele korpus, tasakaalus korpus, vanad eesti keele grammatikad	erinevad üksiknäited	kvalitatiivne
[P3]	<i>lt</i> - ja <i>sti</i> -liiteliste adverbide kasutuse muutumine eesti kirjakeeles	vana kirjakeele korpus	<i>lt</i> - ja <i>sti</i> -liitelised sõnad	kvalitatiivne
[P4]	<i>Põhimõtteliselt</i> või <i>praktiliselt</i> <i>Paides</i> – kahe sarnase funktsiooniga sõna käekäigust	eesti kirjakeele korpus, tasakaalus korpus	<i>põhimõtteliselt</i> , <i>praktiliselt</i>	kvalitatiivne

Tähis	Artikli pealkiri	Põhiline analüüsiv materjal	Põhilised sõnad	Põhimeetod
[P5]	Kahe eesti kirjakeele modaalkorpusi arengust viimase sadakonna aasta jooksul	eesti kirjakeele korpus, tasakaalus korpus	<i>tegelikult</i> , <i>loomulikult</i>	kvalitatiivne/ kvantitatiivne
[P6]	Analyzing polysemy in Estonian: <i>täpselt</i> 'exactly, precisely' – a word with many faces	eesti kirjakeele korpus, tasakaalus korpus	<i>täpselt</i>	kvalitatiivne/ kvantitatiivne

Artikkel [P1] „Modal particles, discourse markers, and adverbs with *lt*-suffix in Estonian” ilmus 2013. aastal John Benjaminsi kirjastuse kogumikus „Discourse Markers and Modal Particles. Categorization and Description”. See on teos, mis koondab eri rahvusest autorite uurimusi modaalkorpusite ja diskursusemarkerite seoste kohta. Kogumik sisaldab laiahaardelist materjali, mis hõlmab nii sünkroonilist kui ka diakroonilist lähenemist kirja- ja kõnekeeles. Nagu teisedki doktoritöösse kuuluvad artiklid, mis on kirjutatud konkreetse temaatilise kogumiku tarvis, on [P1] puhul oluline roll just kogumiku kontekstil. Seega on [P1], [P2], [P3] ja [P6] kirjutatud nii, et uurimus harmoneeruks muu kontekstiga, sh kogumike toimetajate arusaamade ja teiste autorite töödega.

Artikkel [P2] on kirjutatud kahasse Külli Habichtiga. Siinkirjutaja rolliks artikli kirjutamisel oli teoreetilise tausta tutvustamine ja tänapäeva kirjakeele näidete väljatoomine. Külli Habichti ülesandeks oli täiendada loodud ülevaadet ning lisada artiklisse vana kirjakeele ainet. Artikkel ilmus ESUKA erinumbris „Teoreetilisest keeleteadusest Eestis III”, mis sisaldas keeleteaduse kraadiõppurite ja nende juhendajate uurimusi erinevate teoreetiliste lähenemiste põhjal. Sari kannab muuhulgas pedagoogilist eesmärki: tutvustada eesti lugejale erinevate lingvistiliste uurimuste teoreetilist tausta.

Nimetatud artiklid on paigutatud siinses väitekirjas esimesteks, kuna sisaldavad enim teoreetilist kirjeldust pragmaatiliste markerite kui funktsionaalse sõnarühma kohta, sh kajastab [P1] ennekõike erinevate autorite kirjeldusi sellest, mis on modaalkorpusid ja diskursusemarkerid ning analüüsib viimase sadakonna aasta ehk uuema kirjakeele materjali nelja *lt*-liitega sõna, *loomulikult*, *ilmselt*, *tegelikult* ja *lihtsalt* näitel. Artikkel sisaldab ka kriteeriume, kuidas eristada adverbide pragmaatilistest markeritest. Artiklis [P1] defineeritakse grammatisatsiooniteooria raamistikus pragmaatilised markerid, jaotades need omakorda modaalkorpusiteks ja diskursusemarkeriteks. Artiklis [P2] keskendutakse episteemilistele modaalkorpusitele. Peamiselt on toodud näitelauseid *lt*-sõnadest, kuid uurimuse illustreerimiseks on kasutatud muidki episteemilisi modaalkorpusiteid (nt sõna *kahtlemata*). Episteemilised modaalkorpusid ehk tõeväärtushinnangut kandvad sõnad moodustavad osa pragmaatilistest markeritest.

Need üksused esinevad lause sees ning funktsioneerivad fraasi- või lauselaienditena (sh *kahtlemata, tegelikult, julgelt, põhimõtteliselt* jne).

[P2] esitab grammatiseerimise tausta adverbide kujunemisele pragmatilisteks üksusteks. Samuti on eraldi kajastatud (inter)subjektiivsust kui nähtust, mis võib kaasnedagi grammatiseerimisega. (Inter)subjektiivsus on omane pragmatilistele sõnadele, adverbid seevastu on mittesubjektiivsed. Subjektiivsuse abil väljendab keelekasutaja oma suhtumist öeldu sisusse või loob seoseid diskursuses. Intersubjektiivsus ulatub aga üle konkreetse kõneakti või teksti piiride, kusjuures kirjutaja hõlmab lugeja sellesse konkreetseesse kõneakti. (Traugott 2003) Intersubjektiivsuse puhul on seega oluline adressaat ja tema minapilt kirjutaja silmis. Niisiis on intersubjektiivsuse puhul kaasatud nii teksti looja kui ka vastuvõtja subjektiivsed hoiakud väljendatava lausesisu suhtes. Artikli eesmärgiks on tutvustada partiklistumise kirjeldamise teoreetilisi võimalusi, laiahaardelist analüüsi (inter)subjektiivsuse kohta ei esitata.

Artiklis analüüsitud *lt*-sõnad on multifunktsionaalsed üksused, mis on grammatiseerunud viisi- või määrämäärsõnadest pragmatilisteks sõnadeks. Adverbide allikaks on omakorda liitelised adjektiivid. Adverbilises tarvituses on nimetatud sõnad läbipaistva semantilise sisuga, lähtudes täistähenduslikust omadussõnast. Kui aga keelekasutaja tarvitab neid pragmatiliste markeritena, pole algne autosemantiline sisu enam hoomatav. Juba grammatiseerunud *lt*-sõnu iseloomustab tähenduslik üldistumine, kasutamine uutes kontekstides, morfosüntaktiliste omaduste muutumine ja foneetilise ainese kadu. Seega muutub adverb grammatiseerimise käigus üksuseks, millel puudub konkreetne tähendus. Uus üksus funktsioneerib ise sõnana, mille haare ulatub üle propositsiooni ja hiljem ka üle diskursuse. Kuigi valitseb üldine tendents adverbidest pragmatiliste markerite kujunemiseks, on eri sõnad jõudnud oma arengus erinevatesse staadiumitesse. Artiklisse valitud sõnad esindavad suuremat *lt*-liiteliste üksuste rühma, mille puhul on võimalik välja tuua arengutendentsid, kus lähteks on adverb ning sihiks pragmatiline marker (vt ka ingliskeelset versiooni Valdmets 2013: 126–127):

Foneetiline tasand:

- a. pole foneetilist lühenemist > võib esineda foneetiline lihtsustumine või lühenemine

Morfoloogiline tasand:

- b. avatud sõnaklass > suletud sõnaklass
- c. võimalik eitava prefiksi (*eba-*) või prefiksoidi (*mitte-*) lisamine > eitava prefiksi või prefiksoidi lisamine pole võimalik

Süntaktiline tasand:

- d. grammatiliselt lausega seotud > grammatilised seosed ülejäänud lausega puuduvad
- e. on osaks lause süntaktilisest struktuurist > asub väljaspool lause süntaktilist struktuuri või on vaid nõrgalt sellega seotud

- f. võib siduda laiendeid (funktsioneerides ise peasõnana) > laiendi sidumine pole võimalik (funktsioneerib ise laiendina)

Semantiline tasand:

- g. täistähendus, konkreetne sisu > abstraktne, hägune tähendus
- h. võimalik küsimustada > pole võimalik küsimustada

Pragmaatiline tasand:

- i. kontekstist sõltumatu > sõltub kontekstist
- j. loetakse osaks propositsioonist > ei loeta osaks propositsioonist

Üldiselt:

- k. probleemitu esinemine toimetatud tekstides > vähem sage toimetatud tekstides.

Artiklis märgitakse, et ülaltoodud kriteeriumid ei kirjelda võrdselt kõikide *lt*-sõnade kujunemist, kuid üldiseid tendentse need siiski iseloomustavad. Samuti toovad [P1] ja [P2] välja neli lihtsat meetodit, mille abil on võimalik *lt*-sõnu lauses määrata: küsimustamine, rõhutatus, eitava prefiksi lisamise ja väljajätu või vaba ümberpaigutamise võimalus.

- 1) Küsimustamise test: küsimustatavad on vaid täistähenduslikud üksused, seega pragmaatilise markeri kohta ei ole võimalik esitada konkreetset sisulist küsimust (nt *kuidas?*, *kuivõrd?*).
- 2) Rõhutatuse test: adverbid esinevad lauses (erinevalt pragmaatilistest markeritest) rõhulises positsioonis. Niisiis on adverbilisele peasõnale võimalik lisada laiendeid, kuid pragmaatilistele markeritele mitte.
- 3) Eituse test: soovides määrsõna muuta eituse korral vastandsisuliseks, saab sellele liita prefiksi või prefiksoidi, kuid pragmaatiline marker on kivilinenud üksus ning selline eitusmarkeri lisamine pole võimalik.
- 4) Väljajätutest: määrsõna väljajätt lausest tingib propositsiooni muutumise. Kui lausest eemaldada pragmaatiline marker, siis võib muutuda küll lause pragmaatiline terviklikkus, kuid lause semantiline sisu jääb samaks. (Valdmets, Habicht 2013: 219; Valdmets 2013: 127)

Artikkel [P1] ja [P2] loovad seega suure osa väitekirja teoreetilisest raamistikust, tuues konkreetsete sõnade uurimise ja näidetega sellele ka praktilist kinnitust.

[P3] „*lt*- ja *sti*-liiteliste adverbide kasutuse muutumine eesti kirjakeeles” ilmus 2013. aastal ESUKA erinumbris, mis kajastas vana kirjakeele uurimusi. „Uurimusi vanast kirjakeelest” on suunatud eestikeelsele lugejale, koondades keeleteadlaste käsitlusi just vanema ainese põhjal. Seega on publikatsioonis [P3] suurem osa allikmaterjalist teistsugune kui teistes artiklites. Kuna siinses doktoritöös uuritavate pragmaatiliste markerite lähteks on tänapäeva kirjakeele samakujulised sõnad, siis otsustati tausta loomiseks uurida *lt*-adverbe ka vanas keeles. Vanas kirjakeeles leidub *lt*-sufiksiga adverbe juba 16. ja 17. sajandil.

Artiklis vaadeldigi nimetatud liite funktsioone vanemates tekstides, et luua taustateadmised uuemas keeles grammatiseeruvate üksuste kohta. Vana kirjakeele allikates *lt*-liitelisi pragmaatilisi markereid ei leidu, küll aga on seal *lt*-ga paralleelselt tarvitusel *sti*-sufiks, mille esinemine keeles oli tol ajal sagedam kui nüüdisajal. Seetõttu kirjeldatakse publikatsioonis [P3] ka *-lt* ja *-sti* omavahelist „tööjaotust“.

Artikli esimene osa käsitleb *lt*-liite funktsiooni tänapäeva keeles, puudutades põgusalt ka *lt*- ja *sti*-liite vahekorda. *-lt* on eesti keele produktiivseim määrsõnaliide (Kasik 2004: 176), kuid see pole alati nii olnud. Tänapäeval produktiivne *lt*-sufiks muudab enamasti adjektiivide adverbiks, samas võib seda liita ka oleviku ja mineviku kesksõnadele ning vahel substantiivilegi. Tegemist on n-õ neutraalse liitega, kuna see lisab alussõnale vaid määrsõna morfosüntaktilise funktsiooni. Enim liitub see *ne-*, *line-* ja *lik-*liiteliste omadussõnadele, mis omakorda moodustavad kõige sagedamini adjektiive (EKG 1995: 564 jj). Seega on põhjendatav, miks on *lt*-määrsõnad nüüdsel ajal keeles kõige valdavamad (ennekõike *selt-*, *liselt-* ja *likult-*lõpuga). Ka siinses väitekirjas on põhirõhk just nendel sõnadel, mis pärinevad tuletusliitega adjektiivist (st enamasti on kirjeldatud selliseid üksusi, mis on adjektiivina juba liitelised olnud). Eraldi uurimust selle kohta, kas just *selt-*, *liselt-* ja *likult-*lõpuga sõnad on alati adverbist pragmaatiliseks markeriks grammatiseeruma, tehtud ei ole. Küll aga võib eeldada, et sagedus on ka siinsete sõnade grammatiseerumise juures oluline (vt ka Bybee 2003). Niisiis: kui *lt*-liide, mis on tänapäeva eesti keeles produktiivseim, liitub *ne-*, *line-* või *lik-*sufiksiga omadussõnale, siis võib eeldada, et tekkiv *selt-*, *liselt-* või *likult-*lõpuga üksus on keeles rohkesti tarvitusel. Suur esinemissagedus võib aga omakorda viia grammatiseerumisele, mille käigus leksikaalne üksus omandab üha rohkem grammatilisi omadusi. Vaadeldes *lt*- ja *sti*-sufiksit paralleelselt, võib märgata, et *sti*-liidet pole võimalik nii laialt kasutada, kuna see seab piirangud alussõna struktuurile (Kasik 2013). Varem aga on olukord olnud vastupidine. Analüüsides artiklis [P3] Georg Mülleri ja Heinrich Stahli tekste, oli märgatav *sti*-liiteliste adverbide ülekaal. Olukord muutus sadakond aastat tagasi. Mõne tüve puhul on *-lt* ja *-sti* paralleelselt tarvitusel, kuid tihtipeale väljendatakse sellisel juhul kaht eri tähendusvarjundit.

[P3] jälgib ka *lt*-määrsõnaliite kasutamist vanas kirjakeeles selle esimestest teadaolevatest esinemistest 16. sajandist kuni 20. sajandi esimese poole allikateni. 19. sajandi lõpus ja 20. alguses toimus eesti keele sõnavara intensiivne rikastamine ja seetõttu on paljud uuritavatest üksustest ning nende tüvedest jõudnud keelde alles viimase sadakonna aasta jooksul. Küll aga on *-lt* ja *-sti* esinemused üldiselt hästi dateeritavad. *-sti* (kujudel *-sti*, *-st*, *-ste* ja *-stÿ*) esineb Mülleri ja Stahli tekstides sagedamini kui *-lt*. Mülleri ja Stahli tekstid on vanimad kirjapanekud, mis sisaldavad analüüsiks piisavat hulka materjali, sh adjektiividest tuletatud adverbide. Artikli [P3] kolmas osa keskendubki vana kirjakeele autorite originaaltekstidele, püüdes leida vastust küsimusele, kuidas ja milliste sõnade puhul on vana *st**-liide asendunud *lt*-ga ja vastupidi. Kuna tegemist oli märgendatud tekstidega, siis otsiti nii adverbide kui ka modaalarvõrvi

märgendiga esinemisjuhte. *st**-liidet kasutati juba 17. sajandil nii rõhu- kui ka viisimäärsõnades, sealjuures oli *-st** ja *-lt* vahekord tekstides erinev. Silmas tuleb aga pidada, et uuritud materjal on vaimuliku sisuga, st mõni modaalsõna võib markeerida piiblikeele stiili, olles mõjutatud lähtetekstide eeskujust. Samuti tuleb nentida Mülleri ja Stahli saksa keelest ja kultuurist mõjutatud tausta, sest mõlemad olid küll Eestis sündinud, kuid saksa emakeelega autorid. Sellest võib tuleneda nende keelekasutuses mõningaid subjektiivseid ja süsteemitaotluslikke ületõlgendusi (vt Habicht 2001), mida siin vaadeldavate sõnade puhul pole praeguste andmete põhjal siiski võimalik ühemõtteliselt välja tuua. Samas on suurem osa Mülleri ja Stahli tekstide (modaal)adverbidest kasutusel tänaseni ning kunstlikult tekstidesse lisatud sõnad poleks tõenäoliselt nii kaua keeles püsinud.

Publikatsioon [P3] on oluline väitekirjale ajaloolise sügavuse lisamiseks ning selle mõistmiseks, kuidas *lt*-liitelised üksused toimivad vanas kirjakeeles.

Artikkel [P4] kannab pealkirja „*Põhimõtteliselt* või *praktiliselt* *Paides* – kahe sarnase funktsiooniga sõna käekäigust”. Uurimus kajastab kaht eesti keele sõna, mida mõnes kontekstis on võimalik sarnaselt kasutada. *Põhimõtteliselt* ja *praktiliselt* on adverbid, mille leksikaalne väli ei kattu, kuna nad kannavad erinevat täistähendust. Siiski võivad need kaks sõltuvalt kontekstist funktsioneerida sarnaselt just pragmaatiliste markeritena. Uurimus lähtub uuemast eesti keelest, ammutades materjali viimase saja aasta kirjapanekutest. Artikkel ilmus 2014. aasta kevadel Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamatus. Kord aastas ilmuv väljaanne hõlmab peale Eesti keeleteaduslike uurimuste töid ka Balti regionist ja Põhjamaadest.

Põhimõtteliselt ja *praktiliselt* on konkreetsete määrsõnadena kasutusel alates 20. sajandi esimesest poolest, sõnade tüved on keeles olemas olnud juba varem. Korpusematerjali põhjal annab artikkel ülevaate nende sõnade kujunemisest ja kasutamisest. *Põhimõtteliselt* ja *praktiliselt* on uurimusse valitud kui tüüpnäited, mis esindavad teisi omasuguseid. Semantiliselt on need kaks sõna olnud vastandliku sisuga (*põhimõte* (ideetasand) vs. *praktika* (konkreetsed tegevused tasand)). Nende tähenduslik ühisosa on aga arengu käigus suurenenud, olles enim märgatav umbmäärastavas pehmedavas funktsioonis (nt fraasilaienditena fraasides *põhimõtteliselt kõik* või *praktiliselt pool*). *Põhimõtteliselt* või *praktiliselt* täpsustavad sellistes kooslustes mingit omadust vms. Selline funktsioon on seotud n-õ tavalisemate määralaienditega, olles justkui vaheetapp, kus algne adverbiline tähendus on veel mõneti tajutav, kuid tegelikult on võimalik näha juba ka uut pragmaatilist funktsiooni. Üksustele on lisandunud pragmaatiline varjund, mida leksikaalses tähenduses ei olnud. Artiklis lähtutaksegi ennekõike sõnade semantilis-pragmaatilise, süntaktilise ja foneetilise küljest. Süntaktiliselt pööratakse tähelepanu ka sellele, millises positsioonis esineb lauses verb ja kus on pragmaatiline fookus. Toimetamata kirjakeeles esinevad *põhimõtteliselt* ja *praktiliselt* ka lühenenud kujul (*põhimõtselt*, *praktiselt* jne). Foneetiliselt lihtsustunud üksused loetakse siinkohal pragmaatilisteks markeriteks, kuna adverbile langev rõhk ei soodusta tavaliselt sõna lühenemist. Samuti soodustab pragmaatiliste markerite sagedus kirjas lühemat konventsiooni.

Seega on artiklis [P4] läbi viidud uurimus oluline just konkreetsete üksuste üksikasjaliku kirjelduse poolest, kuna *põhimõtteliselt* ja *praktiliselt* esindavad teisi samalaadseid sõnu, mis adverbilises kasutuses erinevad tähenduselt, kuid üldlaienditeks muutudes nende funktsioonid sarnastuvad. *Põhimõtteliselt* ja *praktiliselt* on paar, millesarnaseid võib keeles veelgi leida. Selliste sarnase funktsiooniga sõnakogumite leidmine ning analüüs võiks edaspidi huvi pakkuda nii leksikaliseerumise kui ka tuletuse seisukohalt; mh oleks oluline täpsemalt vaadelda, kuidas uuritavad üksused on liidete abil moodustatud teistest sõnaliikidest.

Artiklid [P5] ja [P6] sisaldavad peale kvalitatiivse kirjelduse ka kvantitatiivset uurimust. Seega lähtuvad mõlemad kirjutised põhimõttest, et pragmaatilisi markereid saab korpuse andmetel uurida erinevatest aspektidest. [P5] on ajaliselt kõige vanem doktoritöösse kuuluv artikkel. Tegemist on autori esmase teemapüstituse ja probleemi lahkava kirjutisega. Artikkel ilmus 2011. aastal Keeles ja Kirjanduses, mis on kohalik teadlaste foorum, kuid väljaanne pakub ainet ka üldiselt filoloogias huvitatud lugejale. „Kahe eesti kirjakeele modaalklassi arengust viimase sadakonna aasta jooksul” käsitleb partiklite *tegelikult* ja *loomulikult* arengut ja kasutamist alates 19. sajandi viimasest aastakümnest kuni 21. sajandi esimese kümnendini. [P6] ilmus 2014. aastal John Benjaminsi väljaandes „Diachronic Corpus Pragmatics”. Kogumik sisaldab erinevate keelte põhjal tehtud pragmaatikauurimusi. „Diachronic Corpus Pragmatics” sisaldab diakroonilist ainet, mis kirjeldab erinevaid meetodeid korpusematerjali käsitlemiseks. „Analyzing polysemy in Estonian: *täpselt* ‘exactly, precisely’ – a word with many faces” on uurimus sõna *täpselt* arengu kohta, sisaldades peale traditsioonilise kvantitatiivse analüüsi ka statistilist meetodit. Statistika kasutamine polüseemse üksuse uurimisel pakub hea võimaluse suure materjalikoguse hõlmamiseks. Artiklis kirjeldatud statistilised meetodid on kohandatavad ka teiste keelte ja eesti keele muude partiklite uurimiseks.

[P5] hõlmab ülevaadet kahest sõnast, mis on ühtlasi polüseemsete üksuste markantsed näited. Olgu siinkohal märgitud, et 2011. aastal polnud siinkirjutaja veel pragmaatiliste markerite rühma defineerinud ning seetõttu on analüüsis eristatud veel adverbe ja modaalklasside. Terminoloogilise ühtsuse eesmärgil tuleks artiklis [P5] esinevad modaalklassid nimetada pragmaatilisteks markeriteks, kuna analüüsiosa sisaldab näiteid nii modaalklasside kui ka diskursusemarkerite kohta. Tegemist on küll üksiklauseliste juhtumitega, kuid hilisemal materjali korduval ülevaatusel ning konteksti lisamisel ilmnes, et suurem osa artiklis modaalklassideks nimetatud juhtudest vastab tõepoolest modaalklassi määratlusele – vaid mõned üksikud kasutusjuhud võiks analüüsida diskursusemarkeriteks. Materjali üksiklauseline analüüs tingis ka olukorra, kus mõned sõnakasutusjuhud on jäänud funktsionaalselt eristamata, kuna selleks puudus piisav informatsioon. Sellele vaatamata on artikli väärtuseks kvantitatiivne analüüs, mis näitab arvuliselt sõnade *tegelikult* ja *loomulikult* esinemist 1890.–2000. aastate kirjakeele korpuses.

Uurimuse aluseks on 3411 esinemisjuhtu: *tegelikult* esines valitud materjalis kokku 2408 korral ja *loomulikult* 1003 korral. Nende esinemisjuhtude abil kirjeldatakse üksuste üldist adverbist pragmaatiliseks markeriks arenemist: millises tähenduses keeleüksused esinevad, kuidas nad on kujunenud, millal on nende pruugis toimunud muudatusi ja kui palju on neid kirjakeeles eri aegadel kasutatud. Materjali illustreerimiseks on esitatud graafikud, sh kummagi sõna kirjeldamiseks on tehtud kolm joonist. Need joonised sisaldavad materjali sõnade profiili loomiseks, nt sõna kasutussagedust absoluutarvudes ja protsentuaalselt. Lisaks on välja toodud sõna esinemine korpuse saja tuhande sõna kohta ning pragmaatiliste markerite pragmaatilisuse ja kasutamissageduse vaheline seos.

Materjali on kõigepealt kirjeldatud aastakümnete kaupa, alustades sõna varaseimast esinemisest kuni tänaseni. *Tegelikult* on ilmekas näide sujuvalt grammatiseeruvast keelendist, mille puhul sagedasti kasutatav üksus kaotab leksikaalset tähendust, muutudes üha kontekstisidusamaks. Kuigi korpuse alguskümnenditel esineb sõna harva (see tuleneb ka korpuse üldisest mahust), siis ajas edasi liikudes sagedus suureneb. Korpusematerjali kvantitatiivne uurimine aitab visuaalselt mugavalt näidata ka sõna *loomulikult* esinemist viimase saja aasta jooksul. Sõna ülekaalukalt mittetäistähenduslik kasutamine annab alust arvata, et peagi on *loomulikult* tarvitusel valdavalt pragmaatilisena (kuigi leksikaalne tähendus võib vähemalt marginaalsena alles jääda). Samas on uurijad tähendanud, et selline kasutusmuster võib eksisteerida aastasadu. Artikli teises pooles on tehtud kokkuvõtte *tegelikult* ja *loomulikult* sarnasuste ning erinevuste kohta, sh mittetäistähendusliku kasutuse valdkonnas. On uuritud ka seost pragmaatilisuse ning kasutussageduse vahel: seose tugevuse kirjeldamiseks on kasutatud lineaarset korrelatsioonikordajat. Pragmaatilisuse ja kasutussageduse tugevat seost võib märgata sõna *tegelikult* puhul, kuid *loomulikult* näitab vaid nõrka korrelatsiooni. Viimane tuleneb tõenäoliselt asjaolust, et sõna *loomulikult* on viimase saja aasta jooksul peaaesjalikult pragmaatilisena kasutatud, *tegelikult* on aga läbinud sujuva kujunemise adverbilisest kasutusest mittetäistähendusliku suunas.

[P6] sisaldab eesti keele sõna *täpselt* kasutuse uurimust, kusjuures välja on toodud nii kvalitatiivsed kui ka kvantitatiivsed andmed kasutusmuutuste kohta. *Täpselt* on uurimiseks valitud tänu selle polüseemiale. Publikatsiooni valitatiivses osas on sõna adverbilised ja pragmaatilised esinemisjuhud jaotatud funktsiooni alusel väikesematesse alarühmadesse. Uurimuses jagatakse kõik esinemised adverbilisteks ja pragmaatilisteks, kusjuures pragmaatiliste markerite rühma edasi ei jaotata. Kirjutises asetub rõhk keelendi semantilis-pragmaatilisele analüüsile, kuid võimaluse korral on välja toodud ka tähelepanekuid süntaksi vallast. Artikli esimeses pooles antakse ülevaade sõna *täpselt* kasutusest määrsõna ja pragmaatilise markerina. Siinkohal on välja toodud adverbi seitse ja markeri kaks eri tähendusnüanssi. *Täpselt* vana kirjakeele korpuses ei esine ja sealt materjali leida ei õnnestunud. Siiski on tausta loomiseks lisatud keelendi etümoloogiline informatsioon muudest allikatest. Korpuses on *täpselt* esmakordselt fikseeritud 1930. aastate tekstides, kuid sõna oli keeles olemas

juba varem. Sellele väitele annab kinnitust *täpselt* suur kasutussagedus kohe esimesel kümnendil, kui see kirjakeele korpuses esineb. Lisaks toimetatud kirjakeele kirjeldamisele on artiklisse kaasatud ka näited kõnekeelelähedasest kirjakeelest ehk uue meedia korpusest.

Keelendi kvalitatiivsele uurimusele lisaväärtuse andmiseks on teostatud ka kvantitatiivne analüüs, pakkudes seeläbi metoodilise võimaluse polüseemse keelendi uurimiseks. Siinkohal on oluline märkida, et igasugune kvantitatiivne või statistiline analüüs peegeldab ainult seda, mida analüüsi aluseks võetud materjal võimaldab. Ka kvantitatiivsed uurimused on teatud määral subjektiivsed, sest uuritavad tunnused valib analüüsi koostaja ise. Artikli [P6] kvantitatiivses osas on uuritud seoseid sõna konkreetse funktsiooni ja kuue arvuliselt kirjeldatava tunnuse vahel. Artiklis kirjeldatud statistilised meetodid pakuvad võimaluse analüüsida ka teisi polüseemseid üksusi nii eesti keeles kui ka teistes keeltes. Analüüsi aluseks on 1413 lauset 1930.–2000. aastatest. Kvantitatiivsel analüüsil uuriti sõna funktsiooni (s.t adverbilise või pragmaatiline kasutuse) sõltuvust arvuliselt kirjeldatavatest tunnustest, milleks olid allikmaterjali žanr, kasutusaeg (aastakümme), sõna positsioon suhestatult kollokatsiooniga, võrdluse olemasolu, positsioon osalauses ja võimalikud laiendid. Kõigepealt vaadati pragmaatilist ja adverbilist kasutust paralleelselt, erinevatele funktsiooninäanssidele tähelepanu pööramata. Välja on toodud joonised *täpselt* positsiooni kohta lauses ning seoses konkreetse kollokatsiooniga. Seejärel analüüsiti sõnu statistikaprogrammi R abil. Artiklile on lisatud statistilise analüüsi (logistilise regressiooni) aruanne, mis on eelduseks korrespondentsanalüüsile. Logistiline regressioonanalüüs tõi välja, missugused uuritavatest tunnustest on sõna *täpselt* puhul statistiliselt olulised (nt võrdluse või laiendaja olemasolu, positsioon lauses). Jagades sõna kasutuse adverbiliseks ja pragmaatiliseks ning analüüsides neid statistiliselt, ilmsid seosed, mis hõlbustavad keeleuurijal ühe konkreetse sõna profiili täpsemalt kirjeldada. Kuigi sõna *täpselt* grammatisatsiooniahel ei ole olemas olevate keeleandmete põhjal diakrooniliselt selgelt kirjeldatav, hõlbustab teostatud kvantitatiivne analüüs sõna funktsioonide kvalitatiivset analüüsi.

Eelnevat kokku võttes on [P5] ja [P6] olulised uurimused, sest kaasavad väitekirja ka kvantitatiivse metoodika, mis toetab kvalitatiivset uurimust.

2.2. *lt*-sõnade arengumudel

Siinset pragmaatiliste markerite uurimust kokku võttes esitatakse järgnev horisontaalselt vaadeldav mudel. See kajastab *lt*-sõnade astmelist arengut adverbist pragmaatiliseks markeriks. Mudelis on kasutatud lühendeid ADV (adverb), MP (modaalpartikkel) ja DM (diskursusemarker). Need lühendid näitavad, millises arengustaadiumis konkreetsed *lt*-sõnad esineda võivad. Semantika-pragmaatika on jaotatud kolmeks tasandiks, fonemaatika ja süntaks kaheks. Tegemist on illustreeriva üldistusega, mis koondab teavet eri üksuste võimaliku käitumise kohta ja võimaldab kirjeldada sõnade arengut adverbist pragmaatiliseks

markeriks. Sellise kolmetasandilise määratluse eelduseks on, et I tasandil olevad sõnad on oma arengus tagapool II ja III tasandi üksustest. Siiski ei kajasta Tabel 3 täielikult rakendatavat ühesuunalist arengut adverbist pragmaatiliseks markeriks, mida saaks vaieldamatult kõikide esinemiste puhul samaväärselt rakendada.

Tabel 3. *lt*-sõnade semantilis-pragmaatiline, fonemaatiline ja süntaktiline olemus

	I tasand	II tasand	III tasand
Semantika-pragmatika	<u>ADV</u> - täistähendus, konkreetne leksikaalne sisu, kerge defineerida - võimalik küsimustada - sõltumatus kontekstist - osa lause propositsioonist	<u>MP</u> (mõni, puudutab ennekõike määraadverbidest arenenud üksusi) - algne tähendus on veel esil ja mõnes kontekstis tajutav - sõltub kontekstist	<u>MP, DM</u> - abstraktne, hägus tähendus - küsimustamatu - sõltub kontekstist - ei kuulu lause propositsiooni
Süntaks	<u>ADV</u> - grammatiliselt seotud ülejäänud lausega - lauseliikmeline (adverbiaal) - rõhuline positsioon - võimaldab lisada laiendeid (peasõna)	<u>MP, (mõni) DM</u> - grammatiliselt ülejäänud lausega nõrgalt seotud - pigem rõhutu positsioon, lauseliikmeline: ✓ MP (funktsioneerib üldlaiendina peasõna vahetus läheduses) ✓ DM (lause alguses, kui sellele järgneb verb, mitte subjekt)	<u>MP, (enamasti) DM</u> - grammatiline seos ülejäänud lausega puudub - asub väljaspool lause grammatilist struktuuri või on ainult nõrgalt sellega seotud - rõhutu positsioon - vaba liikuvus - ei võimalda lisada laiendeid (toimib ise laiendina)
Fonemaatika	<u>ADV, MP, DM</u> sõnade häälikuline koostis ei ole muutunud (nt <i>tegelikult</i> , <i>põhimõtteliselt</i>)	<u>MP, DM</u> võinud toimuda lühenemine ja/või kadu (nt <i>tegelt</i> , <i>tegl</i> , <i>tgl</i> , <i>põhimõtselt</i> , <i>põmst</i> , <i>pmst</i> , <i>pms</i>)	

Ülaltoodud astmeline mudel on ühtlasi kokkuvõtte kõigist doktoritööga seotud artiklitest, kus üksuse semantilist ja süntaktilist arengut on võimalik näha kolmetasandilisena ning fonemaatilist arengut kahetasandilisena. Siiski pole eeldatud, et kõik vaadeldavad üksused oleksid kõikidel tasanditel esindatud. Sõnade adverbiline funktsioon jääb alati esimesele tasandile, samal ajal kui

modaalpartiklite ja diskursusemarkerite areng võib ulatuda kaugemale. Toodud mudel on olnud aluseks pragmaatiliste markerite defineerimisel ning nende funktsioonide määramisel.

Adverbid esinevad vaid esimesel tasandil, pragmaatilised markerid võivad paigutuda kõigile kolmele astmele. Semantika-pragmaatika esimesel tasandil leiduvad vaid adverbid, teisel modaalpartiklid ning viimasel kõikvõimalikud pragmaatilised markerid. Jälgides sõnade tähendust, on märgatav, et adverbidel on konkreetne sisu ja seetõttu paigutuvad need I tasandile. II ja III tasandi üksused ehk pragmaatilised markerid on minetanud vähemalt mingi osa oma konkreetsest tähendusest ning seetõttu on need paigutatud eraldi tasanditele. Semantika-pragmaatika teise tasandi modaalpartiklid erinevad kolmanda tasandi üksustest selle poolest, et tegemist on sõnadega, mille algne tähendus on veel läbinähtav ja mõnes kontekstis tajutav (vt ka detailset analüüsi, nt artiklis [P4]). III tasandi puhul on tegemist abstraktsete üksustega, mis erinevalt adverbilise kasutuse juhtudest ei kuulu enam lausepropositsiooni.

Süntaktiliseltki on adverbid vaid I tasandil, teise lahtrisse on lisatud pragmaatilised markerid, mis on grammatiliselt ülejäänud lausega nõrgalt seotud, jäädes pigem rõhutusse positsiooni. III tasandi modaalpartiklitel ja diskursusemarkeritel ei ole enam grammatilist seost ülejäänud lausega. Tegemist on üksustega, mida iseloomustab vaba liikuvus lauses.

Fonemaatilisel tasandil on esimesel astmel võimalikud kõik *It*-sõnad, teisel astmel vaid pragmaatilised markerid. Vaadeldes uuritavaid sõnu fonemaatilisel tasandil, on märgatav, et I tasandil üksuste häälikuline koostis muutunud ei ole (olenemata sellest, kas tegemist on mäarsõna või pragmaatilise markeriga). II tasandil esinevatel sõnadel on võinud toimuda häälikuline lühenemine või kadu, mis on omane vaid pragmaatilistele markeritele.

Eelnevat arvesse võttes on võimalik öelda, et pragmaatilised markerid on oma arengus adverbidest funktsionaalselt kaugemale jõudnud. Semantika-pragmaatika lahtrit vaadates on areng kergesti märgatav, fonemaatilisel ja süntaktilisel tasandil tuleb silmas pidada ennekõike teisel tasandil toimuvat.

3. KOKKUVÕTE

Siinne kuuel artiklil põhinev väitekiri käsitles kirjaliku eesti keele pragmaatiliste markerite kujunemist ja funktsioone. Vaatluse all olid mõned sõnad, mis on keeles samakujulisena paralleelselt kasutusel nii adverbide kui ka pragmaatiliste üksustena. Siinsesse uurimusse valitud üksusi sidus omavahel nende lähtumine *lt*-liitelistest adverbidest ning grammatiseerumine pragmaatilisteks markeriteks.

Sissejuhatavas peatükis anti ülevaade töö ülesehituse, analüüsitava materjali ning uurimismeetodite kohta. Samuti sõnastati väitekirja eesmärk. Uurimuse kaheks läbivaks märksõnaks on *grammatisatsioon* ja *pragmaatilised markerid*, seetõttu esitati siin ka neid puudutav teoreetiline ülevaade. Teine peatükk hõlmas väitekirja kuuluvate artiklite sisukokkuvõtet ning doktoritöö käigus välja töötatud *lt*-sõnade (s.o *lt*-ga lõppevate adverbide ja pragmaatiliste markerite) arengut kajastavat mudelit.

Töösse kuuluvate artiklite alusmaterjal pärines eesti kirjakeele korpustest. Peamiselt on kasutatud ilu- ja ajakirjanduslikke tekste, kuid vajaduse korral on materjali otsitud ka vanadest grammatikatest, toimetamata foorumite ainesest või vana kirjakeele perioodi vaimulikest tekstidest. Kasutatud on nii kvalitatiivseid kui ka kvantitatiivseid meetodeid, rõhuasetusega kvalitatiivsetele uurimismeetoditele (vt ka ptk 2.1. tabel 2).

Väitekirjas püstitatud eesmärgid olid temaatiliselt jagatud nelja kategooriasse. Esiteks oli oluline pragmaatilisi markereid iseloomustavate kriteeriumite väljatöötamine ja markeritüüpide funktsionaalne eristamine. Teine siht hõlmas pragmaatiliste markerite eristamise metodoloogiat väljatöötamist, kirjeldades ka *lt*-sõnade grammatiseerumisahelat. Kolmandaks eesmärgiks oli üksuste kujunemise ja kasutamise kirjeldamine nii kvalitatiivsete kui ka kvantitatiivsete meetodite abil. Lisaülesandeks oli eestikeelse terminoloogia ühtlustamine (*pragmaatilised markerid*, *modaalpartiklid*, *diskursusemarkerid*).

Siinses töös on esitatud pragmaatiliste markerite kujunemise kirjeldus *lt*-sõnade näitel (vt ptk 2). Näidatud on, et pragmaatilisi markereid võib defineerida kui mittelauseliikmelisi mittetäistähenduslikke üksusi, mis on morfoloogiliselt muutumatud (kivinenud) sõnad. Need on keelendid, mille otstarve ilmneb alles konkreetsetes kontekstis. Pragmaatilisi markereid on eri uurijad defineerinud ja rühmitanud erinevalt. Siinses töös on uurimise all olevad grammatilised sõnad jaotatud kaheks lähtuvalt nende funktsioonist ja grammatiseerumisastmest: modaalpartikliteks ja diskursusemarkeriteks. Modaalpartiklid toimivad lauses üldlaienditena, diskursusemarkerid on diskursuseülesed elemendid. Uuritud pragmaatilised markerid eristuvad samakujulistest adverbidest oma funktsiooni poolest. Töös on esitatud semantilis-pragmaatilised, morfosüntaktilised ja mõnel juhul ka fonemaatilised kriteeriumid pragmaatiliste markerite eristamiseks adverbidest.

Töös käsitletud pragmaatilised markerid on grammatiseerunud *lt*-liitelistest määrsõnadest, mis omakorda pärinevad adjektiividest (tihtipeale liitelistest omadussõnadest). Väitekirja artiklites on välja toodud üksuste kujunemise ja

kasutamise üksikasjad. Peamiselt on aluseks viimase sadakonna aasta materjalid eesti kirjakeele korpusest, kuid taustülevaate pakkumiseks *lt*-sõnade varasema arengu kohta on lähemalt uuritud ka vana kirjakeele korpuse tekste. Grammatiseerumisastme seisukohalt on kõik uuritavad üksused sarnases staadiumis, s.t need on praegu keeles käibel nii lähte- kui ka sihtfunktsioonis ning emakeelne kõneleja suudab selgete näidete etteandmisel tõenäoliselt tuvastada üksuste erineva funktsiooni kontekstis. Üksiksõnade grammatisatsiooniprotsessi lähem uurimine näitas aga, et eri üksuste grammatisatsiooniate on siiski erinev. Hoolimata sellest, et kõik siin vaadeldud *lt*-sõnad on kirjalikus keeles paralleelselt kasutusel nii adverbi kui ka pragmaatilise markerina, võib adverbilise ja pragmaatilise kasutuse suhteline sagedus erineda. Samakujuliste *lt*-sõnade funktsioonid on omavahel vähemal või rohkemal määral seotud, neid seoseid on kõikides artiklites ka kirjeldatud. Kõike eelnevat arvesse võttes on doktoritöö tulemused aluseks eestikeelse terminoloogia ühtlustamisel (mh nt sõnaraamatute koostamisel, aidates jagada samakujulised multifunktsionaalsed *lt*-sõnad süstemaatiliselt kahte rühma).

Doktoritöös näidati, kuidas adverbide grammatiseerumine pragmaatilisteks markeriteks toimub ahelas, kus lähteks on täistähenduslik *lt*-liiteline adverb ning tulemiks pragmaatiline marker. Enamasti on see pragmaatiline marker *lt*-lõpuline üksus ning toimetatud kirjakeeles teisi võimalusi enamasti ei esine. Toimetamata keeles võib leida ka sõnade lühenenud kujusid, kus *lt*-lõpulise pragmaatilise markeri *lt*-lõpp on kadunud (nt *põmst*).

Siinses töös on välja toodud *lt*-sõnade arenguahel, milles *lt*-liiteline adverb on enamasti ajalisel varasem. Mõne uuritava üksuse puhul võib aga samakujulist keelendit leida kahes eri funktsioonis juba kirjakeeles esmaesinemise kümnendil. Siiski on võimalik välja tuua, et sõnade pragmaatiline tarvitus on oma arengult kaugemale jõudnud kui viisi- või määramäärsõnaline kasutus. Siinkohal on abiks töö käigus välja töötatud *lt*-sõnade arengumudel, mis lisab grammatisatsiooniteooriale ühe võimaluse, kuidas pragmaatiliste markerite kujunemist kirjeldada. Arengumudeli rakendamisel on määravaks üksuste semantilis-pragmaatiline, fonemaatiline ja süntaktiline olemus. Sõnade semantilis-pragmaatilisest ja süntaktilisest olemusest on kirjeldatud kolmetasandilisena, fonemaatilisest kahetasandilisena. Näidatud on, kuidas adverbid võivad esineda vaid esimesel tasandil, modaalpartiklid ja diskursusemarkerid aga kõikidel tasanditel (vt ka ptk 2.2). Selline mudel lähtub küll *lt*-sõnadest, kuid võib olla aluseks teiste grammatiseeruvate muutumatute sõnade kirjeldamisel. Samuti on tõenäoliselt võimalik mudelit rakendada teiste pragmaatiliste markerite (s.t mitte *lt*-lõpuliste üksuste) arengu kirjeldamisel. Mudeliga kohanduvate pragmaatiliste markerite lähteks võivad olla adverbid, kuid seda on võimalik kasutada ka ainult pragmaatiliste markerite uurimisel. Semantilis-pragmaatiliselt on arenemisyrgus modaalpartiklid paigutatud adverbide ja nn väljaarenenud pragmaatiliste markerite vahepeale. Need enamasti määraadverbist arenenud teise taseme modaalpartiklid on veel kontekstisidusad, samal ajal kui kolmanda taseme üksused toimetavad tekstis vabamalt ja on sisult hägusad. Vaadeldes sõnade häälikulist koosseisu, võib välja tuua, et määrsõnade kirjpilt

(või ka häälikuline koosseis) ei muutu, küll aga allub muutustele pragmaatiliste markerite oma. Sõnade süntaktilist käitumist analüüsides on lähtekohaks valitud nende seostatavus ülejäänud diskursusega. Nimelt toimetavad pragmaatilised markerid tekstis suhteliselt vabamalt kui adverbid.

Doktoritöös uuritud *lt*-sõnad on vaid väike valimik suurest ja täpselt määratlemata hulgast: nii võivad adverbide või pragmaatiliste markeritena esineda nt *absoluutselt, arutult, hullult, häbematult, ilgelt, jamalt, julgelt, julmalt, jõhkralt, jõledalt, jäledalt, karmilt, kergelt, kindlalt, kohutavalt, küllalt, piisavalt, pööraselt, puhtalt, rahulikult, reaalselt, rämedalt, rängalt, räigelt, suhteliselt, sügavalt, tugevalt, tõeliselt, uskumatult, vabalt, valusalt, viisakalt, vingelt, võrratult, õudsel, äkitselt, äärmiselt* jne. Paljud neist on kasutusel ennekõike fraasilaienditena muude suurendavate või vähendavate sõnade või esiosiste (nt *üli-*) asemel. Paralleelselt siin toodud *lt*-sõnadega on keeles ka sarnase funktsiooni ja arengumustriga *sti*-sõnu (*kergesti, kindlasti, ilmsesti* jm).

Kuigi väitekirjas on käsitletud vaid kirjakeelt, on siinsed üksused tõenäoliselt igapäevasest kõnekeelest kirjakeelde kandunud. Kasutusmustrid võivad muutuda ja ühel ajahetkel on esiplaanil ühed, teisel hetkel teised pragmaatilised markerid. Samuti lühendatakse neid sõnu suupäraselt (*absull, suht* jne). Sõna lühenemisel võib ennekõike märgata vokaalide, konsonantide või koguni silpide kadu (*põhimõtslt, pmst, pm*). Kõige kaoaltimad on täishäälikud. Kui lühendi funktsioon on grupisiseselt teada (nt *põhimõtteliselt = pm*), siis suhtluses probleeme ei teki. Paljud toodud sõnadest on muutunud multifunktsionaalseks kindlasti ka analoogia alusel (nt *julmalt, jõhkralt, jõledalt, jäledalt*). Kui sõnad on adverbilises kasutuses lähedalt seotud, siis on tõenäoline, et ka pragmaatiliste markeritena on nende funktsioon sarnane. Küll aga ei saa alati üht markerit teisega samas kontekstis asendada.

Töö tulemused võiksid lisaks eesti keele pragmaatiliste markerite uurijatele pakkuda ka laiemat lingvistilist huvi. Näiteks võiks sinne uurimus aidata leksikograafe üksuste funktsioonide piiritlemisel, kui on vaja koostada tähendus- ja kasutuskirjeldusi mõne konkreetse *lt*-sõna kohta. Samuti saab siinseid tulemusi kasutada tüpoloogilistes uuringutes, kus lähteks on nt sama üksuse vaste mõnes muus keeles. Veel laiemas plaanis võiks artiklis [P6] välja toodud kvantitatiivne analüüs olla kasulik selleks, et toetada praegusi uuringuid arvutiprogrammide semantilise analüüsi usaldusväärsuse parandamisel, täpselt mitmetähenduslikkuse analüüsimisel.

Kõigis doktoritöö artiklites on esitatud meetodika ja kirjeldused pragmaatiliste markerite grammatiseerimise uurimiseks ja vastavate protsesside seletamiseks. Väitekirja kajastab küll paljudes keeltes uuritavat fenomeni, lisades aga eesti *lt*-liiteliste viisi- ja määradverbide kui konkreetse lähtetähendusega sõnarühma uurimisele nii teoreetilist selgust kui ka praktilist uurimismetoodikat. Seda võibki pidada siinse väitekirja suurimaks panuseks. Samas on välja toodud selged kriteeriumid ja testid *lt*-sõnade funktsiooni tuvastamiseks eestikeelses tekstis.

Siinne uurimus pakub ka mitmeid edasiarendamise võimalusi. Näiteks ei ole käesolevas doktoritöös kõiki käsitletud sõnu samasuguse põhjalikkusega

kvantitatiivselt uuritud, mis seab piirid täpse ajaloolise kujunemisahela välja-toomisele. Võimalikke edasisi uurimusi silmas pidades oleks vaja täpsemalt vaadelda nt modaalpartiklite eri modaalasüüansse, markerite käitumist lause perifeerias (parem ja vasak perifeeria) või sarnaselt arenevaid sõnu (nt *It*-sõnade võrdlus *sti*-sõnadega). Täpsemalt võiks uurida ka konstruktsioone, kus pragmaatilised markerid sagedasti esinevad, sest tõenäoliselt on igapäevases suhtluses palju selliseid sõnu, mis kalduvad esinema kindlates kontekstides. Samuti saaks töö tulemusi laiendada suulise keele uurimisse, kus vestlusuuringute taustal võiks *It*-sõnu vaadata vooeri positsioonides. Huvitavaid järeldusi võiksid pakkuda uurimused, mis käsitleksid mh pause, intonatsiooni või ka kõneleja/kuulaja pilku. Selline uurimine sobiks muuhulgas ka (inter)subjektiivsuse täpsemaks kirjelduseks, kus on olemas selge adressaat ning on võimalik jälgida ka vastuvõtja reaktsiooni. Statistiliselt oleks võimalik välja pakkuda uusi meetodeid, kuidas pragmaatiliste markerite uurimine programmide abil veel täpsemaks muuta. Vaadates 20. sajandi materjali, võiks kultuurilooliselt ja sotsiolingvistikiliselt välja pakkuda põhjendusi, miks üks või teine marker on käibele läinud või populaarseks muutunud. Kindlasti on selles oma roll keelekorraldusel, kuid keelendi käibelemineku õnnestumisel tuleb silmas pidada ka keele tüpoloogilist omapära. Siinses doktoritöös on uuritud liitelistest adverbidest arenenud üksusi, mille kõrvutamise mõne muu keele struktuurilt sarnase materjaliga võiks samuti huvi pakkuda. Nt on inglise keeles *ly*-adverbiliide, mis võib samuti konkreetse sõnakuju puhul esineda mitmes funktsioonis ja võib ehk lihtsustada grammatisatsiooni. Samal ajal oleks võimalik vaadelda ka selliseid pragmaatilisi markereid, mis pole struktuurilt kompleksed.

Uudsete keelendite tausta täpsem valgustamine võiks samuti olla huvitav edasiarendus siinsele uurimusele. Paljud eesti keele adverbid ja pragmaatilised markerid on algselt olnud uudis- või võõrsõnad, mis on tõenäoliselt kasutusele võetud mõne teise keele eeskujul. Nii on ka siinses väitekirjas uuritavad sõnad tuttavad muudestki keeltest, nt *praktiliselt*, sks *praktisch*, ingl *practically*, vn *практически*; *põhimõtteliselt*, sks *grundsätzlich*, *prinzipiell*, tn *i princippet*; *täpselt*, sks *pünktlich*, rts *precis*, vn *точно*; *absoluutselt*, ingl *absolutely*, vn *абсолютно* jne. Eesti keele tugevaimad mõjutajad nii otseste kui ka kaudlaenude seisukohalt on olnud saksa, vene, soome ja inglise keel; viimastel aastakümnetel lisandub laensõnu ennekõike inglise keelest (vt ka Leemets 2012). Kuni 19. sajandini oli määrav saksa keele mõju ning kuna tekste tõlgiti peamiselt saksa keelest, on ka mõnede adverbide puhul võimalik tõlkeline laenamine (vt mh Habicht 2009). Keelekorraldus sõna leviku kiirust mõjutada, kuid suurema tõenäosusega lähevad kasutusele just need (tõlke)laenud, mis sobivad keele struktuuriga. Kindlasti on oma roll 20. sajandi alguse keele teadlikul rikastamisel ja korrastamisel 1905. aastast alates (Aavik 1905; vt eesti kirjakeele kujundamise perioodiseeringu kohta ka Laanekask 2004).

Eesti keele pragmaatilisi markereid on omaette sõnarühmana seni võrdlemisi vähe käsitletud, seetõttu loodab siinne väitekiri pakkuda uut informatsiooni selle pragmaatiliselt olulise sõnagrupi kohta. Selline süstemaatiline korpus-

põhine vaatlus üht tüüpi adverbide grammatiseerumisest pragmaatilisteks markeriteks annab ehk indu teema laialdasemaks uurimiseks nii eesti keele kui ka muude keelte põhjal. Kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete meetodite kombineeritud rakendamine on näidanud uudseid võimalusi nimetatud keelendite uurimiseks. Töö tulemused laiendavad teadmisi nii pragmaatiliste markerite kohta üldiselt kui ka eesti keele selle sõnarühma kohta täpsemalt.

VIITEALLIKAD

- Aavik, Johannes 1905. Eesti kirjakeele täiendamise abinõuudest. – *Noor Eesti I*. Tartu: Kirjanduse Sõprade kirjastus, 114–131.
- Aavik, Johannes 1921. *Uute sõnade ja vähem tuntud sõnade sõnastik*. Teine parandet ja suuresti täiendat trykk. Tallinn: A. Keisermann'i Kirjastus.
- Aavik, Johannes 1936a. Keeleuuendus, keelevead, keelehalbused. II osa. *Looming* 7. <<http://www.kirjandusarhiiv.net/?p=319>>; (vaadatud 11.02.2013).
- Aavik, Johannes 1936b. *Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- Abraham, Werner 1991a. Discourse Particles in German: How Does Their Illocutive Force Come About? – *Discourse Particles: Descriptive and Theoretical Investigations on the Logical, Syntactic, and Pragmatic Properties of Discourse Particles in German*, ed. by Werner Abraham. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 203–252.
- Abraham, Werner 1991b. The Grammaticization of the German Modal Particles. – *Approaches to Grammaticalization, Vol. 2: Focus on Types of Grammaticalization*, ed. by Elizabeth Closs Traugott, and Bernd Heine. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 331–380.
- Aijmer, Karin 1997. *I think* – An English Modal Particle. – *Modality in Germanic Languages. Historical and Comparative Perspectives*, ed. by Toril Swan, and Olaf Jansen Westvik. New York: De Gruyter Mouton, 1–47.
- Aijmer, Karin 2002. *English Discourse Particles: Evidence from a Corpus*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Aijmer, Karin 2013. *Understanding Pragmatic Markers. A Variational Pragmatic Approach*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Aijmer, Karin, Anne-Marie Simon-Vandenberg 2009. Pragmatic Markers. – *Handbook of Pragmatics: 2009 Installment*, ed. by Jan-Ola Östman, and Jef Verschueren. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Andersen, Gisle 2001. *Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation. A Relevance-Theoretic Approach to the Language of Adolescents*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ariste, Paul 1952. Adverbide arenemisest läänemeresoome keeltes. – *Teaduslikud tööd pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 99–124.
- Arro, Grit 2013. Keelekasutus Facebooki keskkonnas. – *Akadeemiake II (17)* <<http://akadeemiake.ee/2013/06/keelekasutus-facebooki-keskkonnas-2/>>; (vaadatud 09.01.2013).
- Athanasiadou, Angeliki, Costas Canakis, Bert Cornillie (eds.) 2006. *Subjectification. Various Paths to Subjectivity*. Berlin / New York: De Gruyter Mouton.
- Baayen, R. Harald 2008. *Analyzing Linguistic Data: A Practical Introduction to Statistics Using R*. Cambridge: Cambridge University Press. <<http://www.ualberta.ca/~baayen/publications/baayenCUPstats.pdf>>; (vaadatud 08.12.12).
- Beeching, Kate 2012. Semantic Change. Evidence from False Friends. – *Pragmatic Markers and Pragmaticalization: Lessons from False Friends*, ed. by Peter Lauwers, Gudrun Vanderbauwhede, and Stijn Verleyen. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 11–36.

- Beeching, Kate, Ulrich Detges (eds.) (ilmumas). *The Role of the Left and Right Periphery in Semantic Change*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Benveniste, Émile 1971 [1966]. *Problems in General Linguistics [Problèmes de linguistique générale]*, transl. by Mary Elizabeth Meek. Coral Gables: University of Miami Press.
- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad, Edward Finegan 1999 (2007). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Sixth edition. Harlow: Pearson Education Limited.
- Blank, Andreas 2001. Pathways of Lexicalization. – *Language Typology and Language Universals. An International Handbook*, Vol. 2, ed. by Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher, and Wolfgang Raible. Berlin / New York: De Gruyter Mouton: 1596–1608.
- Breban, Tine, Jeroen Vanderbiesen, Kristin Davidse, Lieselotte Brems, Tanja Mortelmans 2012. New Reflections on the Sources, Outcomes, Defining Features and Motivations of Grammaticalization. – *Grammaticalization and Language Change: New Reflections*, ed. by Kristin Davidse, Tine Breban, Lieselotte Brems, and Tanja Mortelmans. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–36.
- Brinton, Laurel J. 1996. *Pragmatic Markers in English. Grammaticalization and Discourse Functions*. Berlin / New York: De Gruyter Mouton.
- Brinton, Laurel J. 2010. Discourse Markers. – *Historical Pragmatics*, ed. by Andreas H. Jucker, and Irma Taavitsainen. Berlin / New York: De Gruyter Mouton, 285–314.
- Brinton, Laurel J., Elizabeth Closs Traugott 2005. *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan L. 2003. Mechanisms of Change in Grammaticization: The Role of Frequency. – *The Handbook of Historical Linguistics*, ed. by Brian D. Joseph, and Richard D. Janda. Oxford: Blackwell, 602–623.
- Bybee, Joan L. 2007. *Frequency of Use and the Organization of Language*. New York: Oxford University Press.
- Bybee, Joan, Revere Perkins, William Pagliuca 1994. *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Bybee, Joan, Paul Hopper 2001. Introduction to Frequency and the Emergence of Linguistic Structure. – *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*, ed. by Joan Bybee, and Paul Hopper. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–24.
- Campbell, Lyle 1991. Some Grammaticalization Changes in Estonian. – *Approaches to Grammaticalization*, Vol. I, ed. by Elizabeth Closs Traugott, and Bernd Heine. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 285–299.
- Campbell, Lyle, Richard Janda 2001. Introduction. Conceptions of Grammaticalization and Their Problems. – *Language Sciences* 23, 93–112.
- Cinque, Guglielmo 1999. *Adverbs and Functional Heads: A Cross-linguistic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Clausen, Sten Erik 1998. *Applied Correspondence Analysis: An Introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Cornillie, Bert 2009. Evidentiality and Epistemic Modality: On the Close Relationship of Two Different Categories. – *Evidentiality in Language and Cognition. Special Issue of Functions of Language* 16:1, ed. by Lena Ekberg, and Carita Paradis. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 44–62.

- Cuyckens, Hubert, Kristin Davidse, Lieven Vandelanotte 2010. Introduction. – *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*, ed. by Hubert Cuyckens, Kristin Davidse, Lieven Vandelanotte. Berlin / New York: De Gruyter Mouton, 1–26.
- Cuyckens, Hubert, Kristin Davidse, Lieven Vandelanotte (eds.) 2010. *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*. Berlin / New York: De Gruyter Mouton.
- Degand, Liesbeth, Bert Cornillie, Paola Pietrandrea (eds.) 2013. *Discourse Markers and Modal Particles. Categorization and Description*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Diewald, Gabriele 2011. Grammaticalisation and Pragmaticalisation. – *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, ed. by Bernd Heine, and Heiko Narrog. Oxford: Oxford University Press.
- Eckardt, Regine 2006. *Meaning Change in Grammaticalization. An Enquiry into Semantic Reanalysis*. Oxford: Oxford University Press.
- EKSS = *Eesti keele seletav sõnaraamat*; <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (vaadatud 16.12.2013).
- Erelt, Mati 1986. *Eesti adjektiivisüntaks*. Tallinn: Valgus.
- Erelt, Mati 2000. *Püsavalt*. – *Keelenõuanne soovitatav* 2, toim. Tiiu Erelt ja Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 7–9.
- Erelt, Mati 2001. Some Notes on the Grammaticalization of the Verb *pidama* in Estonian. – *Estonian: Typological Studies V. Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu* 18, ed. by Mati Erelt. Tartu, 7–25.
- Erelt, Mati 2006. *Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused*. Tartu.
- Erelt, Mati 2013. *Eesti keele lauseõpetus: Sissejuhatus. Õeldis*. Tartu.
- Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- Erelt, Mati, Tiiu Erelt, and Kristiina Ross 2000. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2009. *Eesti keele käsiraamat*. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; < <http://www.eki.ee/books/ekk09/> > (vaadatud 09.01.2013).
- Ernst, Thomas Boyden. 1984. *Towards an Integrated Theory of Adverb Position in English*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Fischer, Olga 2008. On Analogy as the Motivation for Grammaticalization. *Studies in Language*, 32(2), 336–382.
- Fraser, Bruce. 1988. Types of English Discourse Markers. – *Acta Linguistica Hungarica* 38, 19–22.
- Fraser, Bruce. 1996. Pragmatic Markers. – *Pragmatics* 6 (2), 167–190.
- Fraser, Bruce. 2006. Towards a Theory of Discourse Markers. – *Approaches to Discourse Particles*, ed. by Kerstin Fischer. Amsterdam: Elsevier, 189–204.
- Glynn, Dylan 2007. *Mapping Meaning: Toward a Usage-based Methodology in Cognitive Semantics*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Göseken, Heinrich 1660. *Manuductio ad Linguam Oesthonicam, Anführung Zur Öhstnischen Sprache*. Reval: Adolph Simon.

- Habicht, Külli 2001. *Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal*. Dissertationes philologiae estonicae universitatis Tartuensis 10. Tartu.
- Habicht, Külli 2006. Grammatiseerumise ja leksikaliseerumise suhtest eesti vana kirja-keele modaalpartiklite näitel. – *Finest Linguistics. Proceedings of the Annual Finnish and Estonian Conference of Linguistics. Tallinn, May 6–7, 2004*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 159–178.
- Habicht, Külli 2009. Heinrich Stahli eripärased modaaladverbid. – *Keel ja Kirjandus* 8–9, 608–619.
- Habicht, Külli, Pille Penjam, Ilona Tragel 2010. Kas *tahtma* tahab abiverbiks? – *Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. ESUKA–JEFUL* 1–2, toim. Ilona Tragel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 115–146.
- Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen, Lauri 2000. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5. muuttamaton painos. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Hansen, Maj-Britt Mosegaard 1997. *Alors and donc* in Spoken French: A Reanalysis. – *Journal of Pragmatics* 28, 153–187.
- Heine, Bernd 1993. *Auxiliaries. Cognitive Forces and Grammaticalization*. New York / Oxford: Oxford University Press.
- Heine, Bernd 2002. On the Role of Context in Grammaticalization. – *New Reflections on Grammaticalization*, ed. by Ilse Wischer, and Gabriele Diewald. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 83–101.
- Heine, Bernd 2003. Grammaticalization. – *The Handbook of Historical Linguistics*, ed. by Brian D. Joseph, and Richard D. Janda. Oxford: Blackwell, 575–601.
- Heine, Bernd, Ulrike Claudi, and Friederike Hünemeyer 1991. *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Heine, Bernd, Heiko Narrog 2010. Grammaticalization and Linguistic Analysis. – *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*, ed. by Bernd Heine, and Heiko Narrog. New York: Oxford University Press, 401–423.
- Helle, Anton Thor 1732. *Kurtzgefaszte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache*. Halle: Stephan Orban.
- Helle, Anton Thor 2006 [1732]. *Kurtzgefaszte Anweisung zur Ehstnischen Sprache. Lühike sissejuhatus eesti keelde*, tlk. Annika Kilgi ja Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Hennoste, Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara III. Partiklid. – *Akadeemia* 8, 1172–1806.
- Holmes, Janet 1984. Hedging Your Bets and Sitting on the Fence: Some Evidence for Hedges as Support Structures. – *Te Reo* 27, 47–62.
- Hopper, Paul J. 1991. On Some Principles of Grammaticization. – *Approaches to Grammaticalization*, Vol. I, ed. by Elizabeth Closs Traugott, and Bernd Heine. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 17–36.
- Hopper, Paul J. 1998. Emergent Grammar. – *The New Psychology of Language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*, ed. by Michael Tomasello. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 155–175.
- Hopper, Paul J., Elizabeth Closs Traugott. 2003. *Grammaticalization*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hornung, Johann (1977 [1693]) *Grammatica Esthonica, brevis, Perspicuâ tamen methodo ad Dialectum Revaliensem. ed. à Johanne Hornung.* Haarmann, Harald, Einl. und Hrsg. [Faksiimiletrükk.] (Die Estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts, III.) Hamburg: Buske.
- Hupel, August Wilhelm 1780. *Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen Wörterbuch.* Riga: Johann Friedrich Hartknoch.
- Huumo, Tuomas 1995. On the Position of Subject in Finnish and Estonian. – *XXI kielitieteen päivät Oulussa 6.–7.5.1994. Acta Universitatis Ouluensis, series B Humaniora* 19, toim. R. Kataja ja K. Suikkari. Oulu, 79–87.
- Itkonen, Erkki, Aulis J. Joki 1969. *Suomen kielen etymologinen sanakirja*, Vol. 4. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Janda, Richard D. 2001. Beyond “Pathways” and “Unidirectionality”: On the Discontinuity of Language Transmission and the Counterability of Grammaticalization. – *Language Sciences* 23, 265–340.
- Jürine, Anni 2011. Vormierinevused tähenduserinevuse ilminguna. Kaassõnähendite grammatiseerumine konstruktioonides. – *Keel ja Kirjandus* 12, 899–916.
- Jürine, Anni, Külli Habicht 2013. Kaassõnade tsükliline areng. – *Keel ja Kirjandus* 10, 736–750.
- Kasik, Reet 2004. *Eesti keele sõnatuletus.* Teine, täiendatud ja parandatud trükk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kasik, Reet 2013. *Komplekssete sõnade struktuur.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kaivapalu, Annekatrin 2010. Mõnede eesti sõnajärjemallide psühholingvistilisest reaalsusest. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 6, 103–120.
- Keevallik, Leelo 2003. *From Interaction to Grammar: Estonian Finite Verb Forms in Conversation.* Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 34. Uppsala.
- Keevallik, Leelo 2006. From Discourse Pattern to Epistemic Marker: Estonian (*ei tea* ‘don’t know’). *Nordic Journal of Linguistics* 29(2), 173–200.
- Keevallik, Leelo 2010. Clauses Emerging as Epistemic Adverbs in Estonian Conversation. – *Linguistica Uralica* 46(2), 81–100.
- Kehayov, Petar 2008. *An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: The Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas.* Dissertationes linguisticae universitatis Tartuensis 10. Tartu.
- Kettunen, Lauri 1921. *-sti-lõpuga adverbide algupära.* – *Eesti Keel*, 37–42.
- Kilgi, Annika, Kristiina Ross 2006. *Lühike sissejuhatus eesti keelde 1732.* Saksa keelest tõlkinud ja järelõnad kirjutanud Annika Kilgi ja Kristiina Ross. Tallinn: Eesti keele sihtasutus.
- Kingisepp, Valve-Liivi, Kristel Ress, Kai Tafenau. 2010. *Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350.* Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Kuryłowicz, Jerzy 1965. The Evolution of Grammatical Categories. – *Diogenes* 51, 55–71.
- Kärk, Janika 2010. Värvingupartiklid eesti- ja saksakeelsetes küsilausestes. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 6, toim. Helle Metslang, Margit Lange-mets ja Maria-Maren Sepper. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 121–134.
- Kärk, Janika 2013. Funktionen der Abtönungspartikeln *wohl/küll (küllap)* und *ja/ju (jo)* im Deutschen und im Estnischen. – *Perspektiven. Das IX. Nordisch-Baltische Germanistentreffen in Os/Bergen, 14.–16. Juni 2012*, ed. by Michael Grote, Kjetil

- Berg Henjum, Espen Ingebrigtsen, Jan Paul Pietzuch. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 243–256.
- Küingas, Annika 2013. *lt-* ja *sti*-liiteliste adverbide kasutuse muutumine eesti kirjakeeles. – *Uurimusi vanast kirjakeelest. ESUKA–JEFUL* 4–3, toim. Külli Hacht ja Pille Penjam. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 73–92.
- Küingas, Annika 2014a. Analyzing Polysemy in Estonian: *täpselt* ‘exactly, precisely’ – A Word with Many Faces. – *Diachronic Corpus Pragmatics*, ed. by Irma Taavitsainen, Andreas H. Jucker, and Jukka Tuominen. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 107–132.
- Küingas, Annika 2014b. *Põhimõtteliselt* või *praktiliselt* *Paides* – kahe sarnase funktsiooniga sõna käekäigust. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 10, 209–226.
- Laanekask, Heli 2004. Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. *Dissertationes philologiae estonicae universitatis Tartuensis* 14. Tartu.
- Labov, William 1984. Intensity. – *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics*, ed. by Deborah Schiffrin. Washington D.C.: Georgetown University Press, 40–70.
- Langacker, Ronald W. 2006. Subjectification, Grammaticization, and Conceptual Archetypes. – *Subjectification. Various Paths to Subjectivity*, ed. by Angeliki Athanasiadou, Costas Canacis, Bert Cornillie. Berlin / New York: De Gruyter Mouton, 17–40.
- Lauwers, Peter, Gudrun Vanderbauwhede, Stijn Verleyen (eds.) 2012. *Pragmatic Markers and Pragmaticalization: Lessons from False Friends*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Leemets, Tiina 2012. Inglise laenud ja eesti semantika. – *Sõnaga mõeldud mõte. Pühendusteos Tiinu Eretille 20. aprillil 2012*, toim. Maire Raadik ja Tiina Leemets. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 76–90.
- Lehmann, Christian 1995. *Thoughts on Grammaticalization*. München: Lincom Europa.
- Lehmann, Christian 2002. New Reflections on Grammaticalization and Lexicalization. – *New Reflections on Grammaticalization*, ed. by Ilse Wischer, and Gabriele Diewald. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 83–101.
- Lenk, Uta 1998. *Marking Discourse Coherence. Functions of Discourse Markers in Spoken English*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Lewis, Diana M. 2006. Discourse Markers in English: A Discourse-Pragmatic View. – *Approaches to Discourse Particles*, ed. by Kerstin Fischer. Amsterdam/Boston, MA/London: Elsevier, 43–59.
- Lindström, Liina 2001. Grammaticalization of *või/vä* questions in Estonian. – *Papers in Estonian Cognitive Linguistics*, ed. by Ilona Tragel. Tartu: University of Tartu, 90–118.
- Lindström, Liina 2005. *Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles*. *Dissertationes philologiae estonicae universitatis Tartuensis* 16. Tartu.
- Metslang, Helle 1985. Sisukas ja sisutu *nagu*. – *Ars Grammatika 1985*, toim. Mati Eretil ja Henno Rajandi. Tallinn: Valgus, 48–61.
- Metslang, Helle 2002. Grammatikalisatsiooniteooriast eesti keele taustal. – *Teoreetilise keeleteaduse Eestis. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised* 4, toim. Renate Pajusalu, Ilona Tragel, Tiit Hennoste ja Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 164–178.

- Metslang, Helle 2006. Grammatiseerimise teooriaist tänase pilguga. – *Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised* 7, toim. Ilona Tragel ja Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 176–195.
- Metslang, Helle 2011. Some Grammatical Innovations in the Development of Estonian and Finnish: Forced Grammaticalization. – *Linguistica Uralica* 47(4), 241–256.
- Metslang, Helle, Külli Habicht, Karl Pajusalu 2011. Developmental Paths of Interrogative Particles: The Case of Estonian. – *Folia Linguistica Historica* 32(1), 149–187.
- Metslang, Helle, Karl Pajusalu, Külli Habicht 2014. Conjunctive Markers of Polar Questions in Estonian. – *New Trends in Nordic and General Linguistics*, ed. by Martin Hilpert. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. 2012. *Eesti etimoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Muischnek, Kadri 2006. *Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles*. Dissertationes philologiae estoniae universitatis Tartuensis 17. Tartu.
- Nenadić, Oleg, Michael Greenacre 2007. Correspondence Analysis in R, with Two- and Three-dimensional Graphics: The ca Package. – *Journal of Statistical Software* 20 (3), 1–13.
- Newmeyer, Frederick J. 1998. *Language Form and Language Function*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Nuyts, Jan 2001. Subjectivity as an Evidential Dimension in Epistemic Modal Expressions. – *Journal of Pragmatics* 33, 383–400.
- Pajusalu, Renate 2000. Indefinite Determiners *mingi* and *üks* in Estonian. – *Estonian Typological Studies IV. Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu* 14, ed. by Mati Ereht. Tartu, 87–117.
- Palmer, Frank Robert 2001. *Mood and Modality*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Park, Chongwon 2010. (Inter)subjectification and Korean Honorifics. – *Journal of Historical Pragmatics* 11 (1), 122–147.
- Penjam, Pille 2008. *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruktsioonid*. Dissertationes philologiae estonicae universitatis Tartuensis 23. Tartu.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, David Crystal 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Raag, Raimo 2008. *Talurahva keelest riigikeeleks*. Tartu: Atlex.
- Redeker, Gisela 1990. Ideational and Pragmatic Markers of Discourse Structure. – *Journal of Pragmatics* 14, 367–381.
- Sauga, Ako 2003. *Statistilise järeldamise meetodid*. <http://www.sauga.pri.ee/audentes/download/sta_korrel_regress.pdf>; (vaadatud 03.03.2011).
- Schiffrin, Deborah 1987. *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schourup, Lawrence 1999. Discourse Markers. – *Lingua* 107, 227–265.
- Shindo, Mika 2009. *Semantic Extension, Subjectification, and Verbalization*. Lanham: University Press of America.
- Simon-Vandenberghe, Anne-Marie, Karin Aijmer 2007. *The Semantic Field of Modal Certainty. A Corpus-Based Study of English Adverbs*. Berlin–New York: De Gruyter Mouton.
- Stahl, Heinrich 1637. *Anführung zu der Estnischen Sprach*. Revall: Chr. Reusner der älter.
- Tael, Kaja 1988. *Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega)*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

- Tooding, Liina-Mai 2007. *Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Traat, Imbi 2006. *Matemaatilise statistika põhikursus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tragel, Ilona 2001. On Estonian Core Verbs. – *Papers in Estonian Cognitive Linguistics. Publications of the Department of General Linguistics 2*, ed. by Ilona Tragel. Tartu, 145–169.
- Tragel, Ilona, Külli Habicht 2012. Grammaticalization of Estonian *saama* ‘to get’. – *Linguistics* 50(6), 1371–1412.
- Traugott, Elizabeth Closs 1999. The Rhetoric of Counter-Expectation in Semantic Change: A Study in Subjectification. – *Historical Semantics and Cognition*, ed. by Andreas Blank, and Peter Koch. Berlin / New York: De Gruyter Mouton, 177–196.
- Traugott, Elizabeth Closs 2003. From Subjectification to Intersubjectification. – *Motives for Language Change*, ed. by Raymond Hickey. Cambridge: Cambridge University Press, 124–139.
- Traugott, Elizabeth Closs 2007. Discourse Markers, Modal Particles, and Contrastive Analysis, Synchronic and Diachronic. – *Catalan Journal of Linguistics* 6, 139–157.
- Traugott, Elizabeth Closs 2010. (Inter)subjectivity and (Inter)subjectification: A Reassessment. – *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*, ed. by Hubert Cuyckens, Kristin Davidsen, and Lieven Vandelandotte. Berlin / New York: De Gruyter Mouton, 29–71.
- Traugott, Elizabeth Closs 2011. Grammaticalization and Mechanisms of Change. – *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, ed. by Heiko Narrog, and Bernd Heine. Oxford: Oxford University Press, 19–30.
- Traugott, Elizabeth Closs 2012. Intersubjectification and Clause Periphery. – *Intersections of Intersubjectivity. Special Issue of English Text Construction* 5:1, ed. by Lieselotte Brems, Lobke Ghesquière, and Freek Van de Velde. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 7–28.
- Traugott, Elizabeth Closs, Richard B. Dasher 2002. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuglas, Friedebert 1924. Natukene kirjaniku aust. *Agu* 32 (August 9, 1924), 1081–1085.
- Uuspõld, Ellen 2001. *des-* ja *mata-*vormide kaassõnastumine ja eesti komareeglid. – *Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001*, toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 306–321.
- Valdmets, Annika 2010. *Mõne modaalpartikli kujunemine ja kasutamine eesti kirjakeeles alates 1890. aastatest*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Valdmets, Annika 2011. Kahe eesti kirjakeele modaalpartikli arengust viimase sadakonna aasta jooksul. – *Keel ja Kirjandus* 10, 764–776.
- Valdmets, Annika 2013. Modal Particles, Discourse Markers, and Adverbs with *It-*suffix in Estonian. – *Discourse Markers and Modal Particles. Categorization and Description*, ed. by Liesbeth Degand, Bert Cornillie, and Paola Pietrandrea. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 107–132.
- Valdmets, Annika, Külli Habicht 2013. Episteemilistest partiklitest eesti kirjakeeles. – *Teoreetilised keeleteadused Eestis III. ESUKA-JEFUL* 4–1, toim. Ilona Tragel, Ann Veismann ja Piret Piroja. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 205–222.
- Valgma, Johannes, Nikolai Rimmel 1970. *Eesti keele grammatika. Käsiraamat*. Teine trükk. Tallinn: Valgus.

- Van der Wouden, Ton, Ad Foolen 2011. Dutch Particles in the Right Periphery. <http://www.tonvanderwouden.nl/index_files/papers/fipa-2011-05b.pdf>; (vaadatud 16.12.2013).
- Velsker, Eva 2010. Leksikaliseerumine keelemuutuses. – *Keel ja Kirjandus* 7, 521–536.
- Verhagen, Arie 2005. *Constructions of Intersubjectivity. Discourse, Syntax, and Cognition*. Oxford / New York: Oxford University Press.
- Veski, Asta 1970. *Eesti keele grammatika II. Kolmas vihik. Määrsõna*. Tartu.
- Villup, Astrid 1969. Adverb eesti keeles. Tallinn: Eesti NSV Kõrg- ja Keskerihariduse Ministeerium.
- Visconti, Jacqueline 2013. Facets of Subjectification. – *Current Trends in Grammaticalization Research*, ed. by Muriel Norde, Alexandra Lenz, and Karin Beijering. Language Sciences 36, 7–17.
- Waltereit, Richard 2001. Modal Particles and Their Functional Equivalents: A Speech-Act-Theoretic Approach. – *Journal of Pragmatics* 33: 1391–1417.
- Watts, Richard J. 1988. A Relevance-Theoretic Approach to Commentary Pragmatic Markers: The Case of *Actually*, *Really* and *Basically*. *Acta Linguistica Hungarica*, 38 (1–4), 235–260.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1875. *Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte*. St.-Petersbourg: Imprimerie de l'Académie impériale des sciences.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1923 [1869]. *Estnisch-deutsches Wörterbuch: mit einer Karte Eestis*. Kolmas, muutmata trükk. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- ÕS 2006 = *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006*, toim. Tiiu Erelt, koost. Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ÕS 2013 = *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013*, toim. Tiiu Erelt, koost. Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Östman, Jan-Ola 1982. The Symbiotic Relationship Between Pragmatic Particles and Impromptu Speech. – *Impromptu Speech: A Symposium*, ed. by Nils Erik Enkvist. Turku, Finland: Åbo Akademi, 147–177.

Korpused ja elektroonilised töövahendid

- EKKK = Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpus. Saadaval internetis <<http://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/>>.
- R (versioon 2.15.2) 2012. Computer software by Robert Gentleman, Ross Ihaka jt. Saadaval internetis <<http://www.r-project.org>>.
- TKK = Tartu Ülikooli tasakaalus korpus. Saadaval internetis <<http://www.cl.ut.ee/korpused/grammatikaliides/>>.
- VKKK = Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpus. Saadaval internetis <<http://www.murre.ut.ee/vakkur/korpused/korpused.htm>>.

PUBLIKATSIOONID

SUMMARY

The development and functions of pragmatic markers in the Estonian language: The case of *It*-words

This doctoral thesis investigates the use of some Estonian adverbs, arguing that over the course of time, they have acquired more pragmatic functions. Excerpts from written Estonian texts demonstrate the evolution of these *It*-suffixed words from autosemantic sources (adverbs) into synsemantic words (pragmatic markers). In this dissertation, both the adverbial and pragmatic functions of such polysemous words are analyzed. A list of criteria for distinguishing between the two uses is presented, along with a closer look into cases “in between”, i.e. sentences that exemplify the gradual grammaticalization of the words from adverbs into pragmatic markers. This dissertation proposes that the group of pragmatic markers can be divided into two subgroups: modal particles and discourse markers.

The thesis consists of three chapters. Chapter 1 presents an introductory overview of the dissertation, the empirical data, the methods, as well as the goal of the thesis. As the terms *grammaticalization* and *pragmatic markers* play a central role throughout the dissertation, a theoretical overview of these two terms is provided. Chapter 2 summarizes the content of the appended six publications and proposes a general model on the development of *It*-words. Chapter 3 concludes the dissertation and suggests possibilities for further research.

The data used in the publications originate mostly from the Corpus of Estonian Literary Language, covering the genres of fiction and journalism. Texts from the following decades were used: 1890s, 1900s, 1910s, 1930s, 1950s, 1960s, 1970s, 1980s, and 1990s. The Corpus of Estonian Literary Language (<http://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/>) is also the source of the journalistic texts from the 2000s. Fictional texts from the 2000s come from the Balanced Corpus of Estonian (<http://www.cl.ut.ee/korpused/grammatikaliides/>). One of the articles is entirely based on older texts from the Corpus of Old Literary Estonian (<http://www.murre.ut.ee/vakkur/korpused/korpused.htm>). In a few cases, unedited material from internet forum sites was included; however, most of the empirical data are comprised of edited texts. Qualitative as well as quantitative methods have been used in the analysis, with an emphasis on qualitative methods (see Table S1).

Consider the following illustrative sentences including the words *lihtsalt* ‘simply; just’ and *loomulikult* ‘naturally; of course’. In the first two sentences (1 and 2), *lihtsalt* and *loomulikult* function as adverbs and in the last two sentences (3 and 4), as pragmatic markers. Examples such as these constitute the background of this thesis.

1. *Statistika selgita-b lihtsalt ja selgelt,*
 statistics explain-3SG simply and clearly
et sina min-d peta-d.
 that you I-PRT cheat-2SG
 ‘Statistics explain simply and clearly that you are cheating me.’ (EKKK, TAPO\tapo015)
2. *Ta võta-b teispoosus-t, vaimu-de*
 (s)he take-3SG other_side-PRT ghost-GEN.PL.
maailma väga loomulikult.
 world.PRT very naturally
 ‘(S)he takes the other side, the world of ghosts, very naturally.’ (EKKK, ML 28/03/2002)
3. *Ma lihtsalt ei näe se-da vanamees-t.*
 I simply NEG see-CONNeg this-PRT old_man-PRT
 ‘I just cannot see this old man.’ (TKK, Tangsoo 2004, Valguse vari)
4. *See on täiesti loogiline, aga*
 this be.3SG completely logical but
ma tõrju-n lähenemiskatse-d tagasi.
 I ward_off-1SG attempt_of_approach-PL back
Loomulikult, kui mu tee-le pea-ks
 of_course if I.GEN way-ALL must-COND.3SG
sattu-ma noormees, kes mu pea
 happen-SUP young_man who I.GEN head.GEN
hoobilt segi löö-b, siis on lähedase-ma-d
 instantly messy strike-3SG then be.3PL close-COMP-PL
suhte-d võimaliku-d, aga /.../.
 relationship-PL possible-PL but
 ‘This is completely logical but I ward off all attempts of approach. Of course, should a young man come my way who instantly throws me off balance then a closer relationship is possible but /.../.’ (EKKK, KR 19/11/2002)

Even though the words *lihtsalt* (‘simply; just’) and *loomulikult* (‘naturally; of course’) have the same written form in the examples above, the function of the words is different. Adverbs (examples 1 and 2) are closely related to the rest of the text, whereas pragmatic markers (example 3 and 4) do not display such a strong bond with the co-text. All the words studied in this dissertation are brought together under an umbrella term of *lt-words* (i.e. adverbs and pragmatic markers ending in *-lt*). This study analyzes the development of specific *lt-words* but simultaneously attempts to make generalizations about the whole group of pragmatic markers in Estonian.

The *lt*-words investigated in this thesis form just a small sample of a larger and rather ambiguously defined set of words. The words that are examined more closely are *tegelikult* ‘actually; in fact’, *praktiliselt* ‘virtually; practically’, *põhimõtteliselt* ‘basically; in principle’, *täpselt* ‘exactly; precisely’, *loomulikult* ‘of course; naturally’, *ilmselt* ‘visibly; apparently’, *lihtsalt* ‘just; simply’ etc. In addition, adverbs such as *absoluutselt* ‘absolutely’, *hullult* ‘crazily’, *ilgelt* ‘detestably’, *julgelt* ‘bravely’, *kergelt* ‘easily’, *kindlalt* ‘firmly’, *kohutavalt* ‘awfully’, *piisavalt* ‘sufficiently’, *puhtalt* ‘cleanly’, *rahulikult* ‘calmly’, *suhteliselt* ‘relatively’, *sügavalt* ‘deeply’, *tugevalt* ‘strongly’, *vabalt* ‘freely’, *valusalt* ‘painfully’, *õudsel* ‘horribly’ etc. can all function as pragmatic markers and be developing new uses. Many of them can function as phrase modifiers in place of amplifiers, hedges, or prefixes (e.g., *üli*-). It should be noted that in addition to the *lt*-words, a group of *sti*-words (e.g., *kergesti*) with similar functions and developmental paths exists in Estonian.

The goals of the dissertation have been divided into four. First, using *lt*-words as the starting point, to pinpoint the characteristic criteria for the identification and functional categorization of pragmatic markers (modal particles and discourse markers). Second, to develop a methodology for the classification of pragmatic markers as well as to characterize the grammaticalization chain of *lt*-words. Third, to explain the development and functions of these items using both qualitative as well as quantitative methods. Finally, to harmonize the relevant terminology in Estonian language was set as the fourth goal.

Manner adverbs with the *lt*-suffix often grammaticalize. In the course of grammaticalization, the item is reanalyzed, i.e. mainly the semantic and syntactic characteristics of the word form are changed (see Traugott and Dasher 2002: 152 ff). Their grammaticalization involves the generalization in meaning content, spread into new contexts, loss of morphosyntactic properties, and loss of phonetic substance (regarding the parameters of grammaticalization, see Heine and Narrog 2010: 405 ff.; Heine et al. 1991). The items gradually acquire new pragmatic functions and as a result we can witness layered uses as adverbs and pragmatic markers. The adverb loses its characteristics as a full content word and develops into a pragmatic marker. The changing word no longer contributes to the truth-conditional content. Instead, the scope broadens to cover the proposition, and later, across larger chunks of discourse. However, the extent of grammaticalization of these words varies considerably from word to word. All of the already grammaticalized words can be characterized by changes on the following levels (see article [P2]: 206 for a more detailed account):

1. phonetic level: the words are moving towards phonetic simplification/shortening (in unedited usage);
2. morphologic level: the units are becoming invariable, morphologically undividable, moving towards a closed word-class;

3. syntactic level: the units are losing the strong grammatical relations with the rest of the sentence, and are now moving freely;
4. semantic level: the items are becoming lexically difficult to define, they cannot be subject to a content question;
5. pragmatic level: the items are becoming context-dependent and possibly (inter)subjective.

All of the *lt*-words studied in the thesis are morphologically invariable. The *lt*-suffix is mostly added to the adjectives that already end with a suffix (*-ne*, *-line* and *-lik*). It is notable that *ne-*, *line-* and *lik-* suffixed adjectives are most common in Estonian (EKG 1995: 564 ff), and that is the reason why adverbs ending in *-selt*, *-liselt* and *likult* are used very frequently (*vaikselt* ‘quietly’, *teoreetiliselt* ‘theoretically’, *piinlikult* ‘embarrassingly’). Most of the words studied in this thesis are *lt*-derivatives from adjectives that already have a suffix. This kind of derivation is transparent. If the language speaker knows the concrete stem and the function of the adverbial suffix *-lt* then it shouldn’t be difficult to use the specific adverb successfully. Nevertheless, already grammaticalized pragmatic markers may introduce difficulties at initial exposure because of their fossilized form.

In this doctoral thesis, pragmatic markers are considered to be a word group that lacks concrete lexical content but does have pragmatic functions. They are grammaticalized words that occur more often in speech or unedited texts (Brinton 1996). Nevertheless, as also revealed in the thesis, pragmatic markers are increasingly used in edited written material. Some of the words that have been considered to be mere “fillers” are becoming more usual in written language (see also the discussion in Erelt et al. 2009: Chp. L 48). At the same time, it is difficult to leave them out from a text because of their specific function (e.g., connecting the discourse on an abstract level, see article [P1] for further discussion).

The items studied in this thesis have travelled from everyday spoken language to literary texts. Travelling trends as well as the relative popularity of different pragmatic markers are constantly changing. Spoken use is often accompanied by phonetic simplification and reduction. The abbreviation of pragmatic markers into shorter items (e.g., *absull* (from *absoluutselt*), *suht* (from *suhteliselt*)) has been documented. The loss of vocals, consonants, or even full syllables (*põhimõtst*, *põmst*, *pm* (from *põhimõtteliselt*)), *tglt* (from *tegelikult*) can also be found in unedited written texts. In contrast, when the same items function as adverbs, no phonetic reduction is possible.

The semantic analysis shows how the concrete meaning of the items is fading while at the same time a more abstract one is emerging. Adverbs are easy to define and can be subject to a substantial question. On the other hand, pragmatic markers are words that are difficult to define: they have an abstract or fuzzy meaning and they cannot be subject to a substantial question. Syntactic changes happen gradually. Adverbs have strong grammatical relations with the

clause. They are part of the syntactic structure while interacting with verbs as adverbials. As full-content words, they can take a modifier themselves. Modal particles and discourse markers can still have some grammatical relations with the sentence but it is not necessarily obvious. This stage where they still have some grammatical relations may be seen as a transition stage. At this point, discourse markers still can be found next to the verb that is in the second position in the clause, and modal particles function as modifiers while having a fixed position next to the main word. In the last stage, only syntactically unbound pragmatic markers are present. This means that syntactically, pragmatic markers do not have strong grammatical relations with the sentence. At this point, they do not participate in the syntactic structure or are only loosely attached to it.

To summarize, here is a list of typical developments for adverbs grammaticalizing into pragmatic markers ([P1]: 126–127).

Phonetic change,

- not phonetically shortened > may have phonetic simplification and/or shortening

Morphological change,

- open word-class > closed word-class
- can get a negative prefix > cannot get a negative prefix

Syntactic change,

- grammatical relations with the sentence > no grammatical relations with the rest of the sentence
- part of the syntactic structure > outside the syntactic structure or loosely connected with it
- can get a modifier > cannot get a modifier

Semantic change,

- full content, concrete meaning > abstract, fuzzy meaning
- can be subject to a substantial question > cannot be subject to a substantial question

Pragmatic change,

- independent from the context > context-dependent
- does contribute to the propositional content > does not contribute to the propositional content

Overall,

- unproblematic occurrence in edited texts > less frequent in edited texts.

Furthermore, it is possible for words to become multifunctional via analogy (e.g., *julmalt* ‘cruelly’, *jöhkralt* ‘brutally’, *jöledalt* ‘atrociously’, *jäledalt* ‘detestably’ may all have developed in parallel). This suggests that when words have a similar adverbial function, it is more likely that they also develop similar

functions as pragmatic markers. However, this does not necessarily imply that one marker can easily be substituted with another without a slight change in the discourse meaning.

The six publications included in the dissertation (see the table below), describe the details of the development and functioning of the items. All focused items are presently in a broadly similar stage of grammaticalization, in that they are concurrently being used in their source function as adverbs and in their target function as pragmatic markers. However, a closer investigation revealed that the precise developmental phase of each unit can nevertheless be rather different. Also, the relative frequency of adverbial and pragmatic use may vary. The specific details have been described in the publications. The four first publications ([P1], [P2], [P3] and [P4]) analyze data qualitatively, while the last two ([P5] and [P6]) present the data both qualitatively and quantitatively.

Table S1. The main corpora, words under investigation, and methods used in the six appended publications

	Title of the article	Main corpora	Words in focus	Main methods
[P1]	Modal particles, discourse markers, and adverbs with <i>lt</i> -suffix in Estonian	Corpus of Estonian Literary Language, Balanced Corpus of Estonian	<i>loomulikult</i> , <i>ilmselt</i> , <i>tegelikult</i> , <i>lihtsalt</i>	qualitative
[P2]	Episteemilistest partiklitest eesti kirjakeeles [About epistemic modal particles in Estonian]	Corpus of Estonian Literary Language, Balanced Corpus of Estonian, old Estonian grammar books	different individual examples	qualitative
[P3]	<i>lt</i> - ja <i>sti</i> -liiteliste adverbide kasutuse muutumine eesti kirjakeeles [The changing usage of <i>lt</i> - and <i>sti</i> -suffixed adverbs in Literary Estonian]	Corpus of Old Literary Estonian	words with <i>lt</i> - and <i>sti</i> -suffix	qualitative
[P4]	<i>Põhimõtteliselt</i> või <i>praktiliselt</i> <i>Paides</i> – kahe sarnase funktsiooniga sõna käekäigust [<i>Põhimõtteliselt</i> or <i>praktiliselt</i> in <i>Paide</i> – two words with similar functions]	Corpus of Estonian Literary Language, Balanced Corpus of Estonian	<i>põhimõtteliselt</i> , <i>praktiliselt</i>	qualitative

	Title of the article	Main corpora	Words in focus	Main methods
[P5]	Kahe eesti kirjakeele modaalpartikli arengust viimase sadakonna aasta jooksul [On the development of two modal particles in written Estonian over the last century]	Corpus of Estonian Literary Language, Balanced Corpus of Estonian	<i>tegelikult</i> , <i>loomulikult</i>	qualitative / quantitative
[P6]	Analyzing polysemy in Estonian: <i>täpselt</i> ‘exactly, precisely’ – a word with many faces	Corpus of Estonian Literary Language, Balanced Corpus of Estonian	<i>täpselt</i>	qualitative / quantitative

The first two publications, [P1] and [P2], contain the theoretical foundations of the thesis.

[P1] was published in John Benjamins’ collective volume *Discourse Markers and Modal Particles. Categorization and Description*, edited by Liesbeth Degand, Bert Cornillie, and Paola Pietrandrea. [P2] is written in collaboration with Külli Habicht and was published in volume *Theoretical Linguistics in Estonia III, ESUKA-JEFUL 4-1*, edited by Ilona Tragel, Ann Veismann, and Piret Piiroja. Building upon grammatikalization theory, the studies investigate the function of Estonian *lt*-words as adverbs or pragmatic markers. [P1] gives an overview of the nature of pragmatic markers and goes on to describe the usage patterns of some *lt*-words in the Estonian language. Simultaneously, classification possibilities of pragmatic markers into two subcategories of modal particles and discourse markers are presented. The study investigates the functions of the forms *loomulikult* ‘naturally; of course’, *ilmselt* ‘visibly; apparently’, *tegelikult* ‘in reality; actually’, and *lihtsalt* ‘simply; just’ from the 1890s to the 2000s. Several criteria that support the classification into subcategories are outlined in that publication: it is shown how these four words in Estonian can have clear parallel uses.

[P2] looks at epistemic modal particles, focusing among other things on describing the process of grammaticalization as well as on elucidating the notion of (inter)subjectivity. More specifically, the paper scrutinizes the topic with the help of the words *kahtlemata* ‘undoubtedly’, *loomulikult* ‘of course’, *põhimõtteliselt* ‘in principle’ and *tegelikult* ‘actually’. They are particles that have evolved from (manner)adverbs and, as polysemous items, are currently used in both functions. As pragmatic markers, these items add epistemic modality to the clause which can either originate from the speaker/writer only (subjectivity) or which can also cover the addressee (intersubjectivity).

Since no pragmatic markers ending in *-lt* were found in the corpora of old literary language, the emphasis of [P3] is on the evolution of *lt*-suffixed adverbs from the 16th century until the present day. The article is part of the volume *Studies in Old Literary Estonian, ESUKA-JEFUL 4-3*, which was edited by Külli Habicht and Pille Penjam. This kind of study is important for creating a historical framework, also for understanding newer data. Historically, both *lt*- and *sti*-suffixed words have been used in the derivation of manner adverbs, thus the relative frequency of *lt*- and *sti*-suffixed adverbs in old literary texts is also presented in [P3]. Among other things, the article focuses on 17th century texts by Georg Müller and Heinrich Stahl and the authors' use of adverbs and modal adverbs (terminology as marked in the corpora). Parallel usage of *lt*- and *sti*-suffixes was demonstrated, the functions of these suffixes have historically been similar, which has resulted in the variable use of *-lt* and *-sti*. In the texts of Müller and Stahl, the *sti*-suffixed (modal) adverbs are dominant, while in present-day Estonian, *-lt* is more frequent. The occurrence and use of *lt*-suffixed adverbs and modal adverbs in older Estonian can provide insights into their current functions.

[P4] was published in *Estonian Papers in Applied Linguistics* and investigates the nature of two words with similar use patterns, *põhimõtteliselt* 'basically; in principal' and *praktiliselt* 'virtually, practically', illustrating their development and use mostly during the last hundred years. These are items that represent a larger group of words, often used in indefinite function in literary language. Used as adverbs, *põhimõtteliselt* and *praktiliselt* are words with different lexical fields. However, both words are currently undergoing grammaticalization, upon which their functions are becoming similar. They are increasingly used as pragmatic markers, thus also displaying development from full-content adverbs into abstract items. As pragmatic words, they occur as modal particles or discourse markers. They are mainly seen as hedges, or words that contribute to discourse coherence.

Publications [P5] and [P6] contain a qualitative and quantitative analysis of three words: *tegelikult* 'actually; in fact', *loomulikult* 'of course; naturally', and *täpselt* 'exactly; precisely'. The two publications present different methodologies for quantitative analysis of the use of pragmatic markers. The data are presented in the form of tables and figures, and [P6] includes an analysis conducted using the statistical program R. [P5] is the earliest written article in this thesis and was published in the journal *Keel ja Kirjandus*. In it, a total of 3411 occurrences of *lt*-words were analyzed: 2408 cases of *tegelikult* and 1003 of *loomulikult*. These words are developing according to the principles of grammaticalization. Alongside this change in function, their frequency of use has been continuously growing, and this is also quantitatively shown in the paper. In the development of *tegelikult*, one can see a steady shift towards pragmatic use. With *loomulikult*, the evolution is less straightforward. [P6] is part of John Benjamins' volume *Diachronic Corpus Pragmatics*, edited by Irma Taavitsainen, Andreas H. Jucker, and Jukka Tuominen. The study discusses the use of the word *täpselt* 'exactly; precisely' and the frequency of its different

evolving functions. The quantitative analysis shows how the function of *täpselt* in a specific clause is related to predictors that determine the nature of the word. Although *täpselt* has no clear developmental path from adverbial use to pragmatic marker use, it is a fascinating subject of study because of its versatility and numerous interpretational nuances.

Taking all six articles into account, it can be concluded that the present thesis focuses mostly on the semantics-pragmatics and morphosyntactics of *lt*-words. The model for describing the development of *lt*-words provides a means of characterizing the evolution of pragmatic markers (see Chapter 2.2). The key to applying the model to specific items lies in identifying the semantic-pragmatic, phonematic, and syntactic features. In the model, the semantic-pragmatic and syntactic properties have been divided into three stages, and the phonematic into two stages. The model shows how adverbs can only appear in the first stage, while modal particles and discourse markers appear in all stages. Compared to adverbs, pragmatic markers have reached a later stage in the grammaticalization process. The model is based on *lt*-words, but can also be used for describing other invariable words that are undergoing grammaticalization. It is furthermore possible to apply the model for characterizing the evolution of pragmatic markers other than those ending in *-lt*. Although the sources for the pragmatic markers used in the model were adverbs, it is applicable for the investigation of pragmatic markers without adverbial origins.

This dissertation describes how adverbs grammaticalize into pragmatic markers, taking *lt*-words as an example (see Chapter 2). It argues that pragmatic markers can be defined as items that do not have a full lexical content and that do not participate in the syntax of a sentence. Furthermore, pragmatic markers are morphologically invariable fossilized words that belong to a closed word class. The precise criteria for the identification of such words have been proposed. Pragmatic markers are linguistic items the purpose of which often only becomes clear in a specific context. Based on their function and level of grammaticalization, pragmatic markers can be further divided into two subgroups, modal particles and discourse markers. Modal particles function as sentence modifiers, while discourse markers are elements that function across larger chunks of discourse. This thesis presents semantic-pragmatic, morpho-syntactic, and, in some cases, phonetic criteria for distinguishing between pragmatic markers and adverbs.

The results of this thesis can potentially be used not only by other investigators of Estonian pragmatic markers, but also by the general linguistic community. The outcomes of the dissertation could be helpful for lexicographers in defining and describing the *lt*-words (e.g., whenever dictionaries are compiled, in dividing the multifunctional *lt*-words into subcategories). The results could also be used in typological studies, for example in studies of similar items in other languages. Even more broadly, the quantitative methodology developed in publication [P6] could be used in order to support current computational efforts to improve the quality of semantic analysis, especially in cases involving polysemy.

This thesis can be expanded in several ways. Since the words studied in the dissertation have not been investigated at the same level of detail, the historical development paths have not always been identified. Some of the possible extensions to this thesis could be the investigation of different types of modality of pragmatic markers, the behavior of markers in the peripheries of the sentence (left and right periphery), or the comparison of *lt*-words to other words with a similar function (e.g., *sti*-words in Estonian). As the use of pragmatic markers is often strongly tied to everyday contexts, it would be interesting to study the specific constructions where pragmatic markers are frequent. Furthermore, the results of the dissertation could be transferred to the study of spoken language, where the use of *lt*-words may be investigated in different positions of the clause and the turn. Studies involving the use of pauses, changes in intonation, and eye movement of the speaker/listener could offer exciting new insights. Based on this thesis, improved statistical methods for the analysis of pragmatic markers could be proposed, in order to make the statistical analysis of pragmatic markers even more precise. With empirical material from the 20th century in mind, a historical and/or sociolinguistic study to investigate the reasons behind changes in the use of specific markers could be proposed.

So far, the word group of pragmatic markers in Estonian has been investigated in relatively little detail. This thesis hopes to fill this gap by combining qualitative and quantitative analysis methods. The results offer new insights into pragmatic markers in general as well as into the specific *lt*-word group in Estonian.

ELULOOKIRJELDUS

Nimi: Annika (Valdmets) Kungas
Sünniaeg: 27.05.1985
Kodakondsus: Eesti
Aadress: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Jakobi 2, 51014 Tartu, Eesti
E-post: annika.kungas@ut.ee

Haridus:
2010–2014 Tartu Ülikool, doktoriõpe
2012–2013 Kopenhaageni Ülikool, külalисуuriija
2012 Pennsylvania Ülikool, külalisdoktorant
2011–2012 Uppsala Ülikool, külalisdoktorant
2007–2010 Tartu Ülikool, MA (*cum laude*)
2008–2009 Helsingi Ülikool, vahetusüliõpilane
2004–2007 Tartu Ülikool, BA
1998–2004 Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium
1992–1998 Pärnu Ühisgümnaasium

Teenistuskäik:
2014–... Clavis International, Kopenhaagen, eesti keele õpetaja
2012–... Uppsala Ülikooli nüüdiskeelte õppetool,
eesti keele õpetaja (interaktiivne veebipõhine õpe)
2010–2013 Eesti Maaülikooli avatud ülikool,
eesti keele õpetaja (Erasmus Intentsive Language Course)
2009–2011 Tartu Ülikooli keelekeskus, eesti keele ja kultuuri õpetaja

CURRICULUM VITAE

Name: Annika (Valdmets) Kūngas
Date of birth: May 27th, 1985
Citizenship: Estonian
Address: University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics
Jakobi 2, 51014 Tartu, Estonia
E-mail: annika.kungas@ut.ee

Education:

2010–2014 University of Tartu, PhD studies
2012–2013 University of Copenhagen, guest researcher
2012 University of Pennsylvania, guest PhD student
2011–2012 Uppsala University, guest PhD student
2007–2010 University of Tartu, MA (*cum laude*)
2008–2009 University of Helsinki, exchange student
2004–2007 University of Tartu, BA
1998–2004 Pärnu Sütevaka Private High School of Humanities
1992–1998 Pärnu Coeducational Gymnasium

Professional experience:

2014–... Clavis International, Copenhagen, teacher of Estonian language
2012–... Uppsala University, Department of Modern Languages,
teacher of Estonian language (interactive web-based learning)
2010–2013 Estonian University of Life Sciences, Open University,
teacher of Estonian language (Erasmus Intensive Language
Course)
2009–2011 University of Tartu, Language Centre, teacher of Estonian
language and culture

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Külli Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahl keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Väited lõunaeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päll.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.
24. **Kristiina Praakli.** Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Tartu, 2009.
25. **Mari Mets.** Suhtlusvõrgustikud reaajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Tartu, 2010.

26. **Karen Kuldnohk.** Militaarne retoorika. Argumentatsioon ja keeleline mõjutamine Eesti kaitsepoliitilises diskursuses. Tartu, 2011.
27. **Kai Tafenau.** Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. Tartu, 2011.
28. **Küllil Prillop.** Optimaalsusteoreetiline käsitlus eesti keele fonoloogilisest kujunemisest. Tartu, 2011, 261 lk.
29. **Pärtel Lippus.** The acoustic features and perception of the Estonian quantity system, Tartu, 2011, 146 p.
30. **Lya Meister.** Eesti vokaali- ja kestuskategooriad vene emakeelega keelejuhtide tajus ja häälduses. Eksperimentaalfoneetiline uurimus. Tartu, 2011, 145 lk.
31. **Kersti Lepajõe.** Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. Tartu, 2011, 141 lk.
32. **Tiit Hennoste.** Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eesti keelses suulises vestluses. Tartu, 2013, 236 lk.
33. **Helena Metslang.** Grammatical relations in Estonian: subject, object and beyond. Tartu, 2013, 443 p.
34. **Kristel Uihoaed.** Verbiühendid eesti murretes. Tartu, 2013, 227 p.
35. **Helen Plado.** Kausaalsuhete adverbiaallused eesti keeles. Tartu, 2013, 244 p.